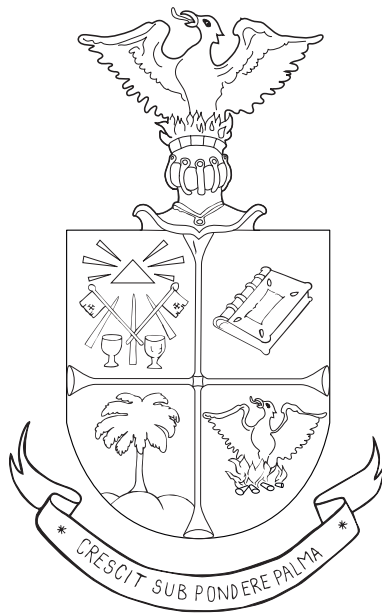

Glossa Iuridica

XI. évfolyam, 3-4. szám

Budapest, 2024

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGI ELNÖK:

Miskolczi Bodnár Péter

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Antalóczy Péter, Birher Nándor, Böcskei Elvira, Bruhács János,
Csáki-Hatalovics Gyula, Cservák Csaba, Czine Ágnes, Dobrocsi Szilvia,
Domokos Andrea, Homicskó Árpád Olivér, Jakab Éva, Köbel Szilvia,
Kukorelli István, Kun Attila, Liviu Radu, Miskolczi Bodnár Péter, Móré Sándor,
Osztovits András, Pulay Gyula, Rixer Ádám, Erik Stenpien, Stipta István,
Szabó Imre, Szalma József, Szuchy Róbert, Tamás András, Tóth András,
Tóth J. Zoltán, Törő Csaba Attila, Trócsányi László, Udvary Sándor

FŐSZERKESZTŐ:

Rixer Ádám

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK:

Homicskó Árpád Olivér, Szuchy Róbert, Udvary Sándor

SZERKESZTŐK:

Boóc Ádám, Cservák Csaba, Domokos Andrea, Stipta István

ISSN 2064-6887

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán, dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

www.patrocinium.hu

DÓSA ELEK ÉS A SZÁSZOK JOGAI

P. SZABÓ BÉLA
egyetemi tanár (DE ÁJK)

Absztrakt

Az írás célja, hogy megvizsgálja, hogyan viszonyult az erdélyi szászok ingatag-gá vált jogi helyzetéhez a neves 19. századi erdélyi jogtudós, Dósa Elek. Az erdélyi szászok századokon keresztül zárt nyelvi, egyházi és jogi közösségét a 18-19. század fordulójától kezdődően olyan sokkhatások érték, amelyek révén a közösség elveszítette az erdélyi államon belüli privilegizált helyzetét és lassanként egy nemzeti kisebbséggé vált. Érdekes megvizsgálni, hogy Dósa, a magyar jogtudós a három együtt élő nemzet (magyarok, székelyek, szászok) jogi helyzetét elemezve mit érzékelt ezekből a folyamatokból.

Kulcsszavak: erdélyi szászok, alkotmányjog, koncivilitás, polgárjog, privilégiumok elvesztése

ELEK DÓSA AND THE RIGHTS OF THE TRANSYLVANIAN SAXONS

Abstract

The paper aims to examine the attitude of Elek Dósa, the well-known Transylvanian jurist of the 19th century, towards the volatile legal situation of the Transylvanian Saxons. From the turn of the 18th and 19th centuries onwards, the Transylvanian Saxon linguistic, ecclesiastical, and legal community, which had been closed for centuries, was subject to shocks that caused it to lose its privileged position within the Transylvanian state and gradually to become a national minority. It is interesting to examine what Dósa, the Hungarian jurist, perceived of these processes when analysing the legal situation of the three nations living together (Hungarians, Szeklers, Saxons).

Keywords: Transylvanian Saxons, constitutional law, citizenship, loss of privileges

Az utóbbi években néhány elszánt kutató törekvéseinek köszönhetően egyre többet tudhattunk meg Dósa Elek, a jelentős 19. századi jogtanár és jogtudó

életének és munkásságának számos aspektusáról.¹ A soknemzetiségű Erdély egyik törzsökös székely nemesi családja magasan képzett sarjaként tanítványai révén jelentős szerepet játszott kora erdélyi jogéletének alakításában, elvhű dietális, majd parlamenti politikusként, rövid ideig kényszerpolitikus-kormánybiztosként szolgálta legjobb szándékkal kortársai érdekeit, átvészelt vészorszakokat és elviselt háttérbe szorítottságot. Kora egyik legérdemdúsabb közéleti személyiségét tisztelték benne kortársai.²

Egyértelműnek tekinthető, hogy az utókor jogtörténészei számára a legmaradandóbb szolgálatot a talán háromszor is megírt *magnum opus*ával, az *Erdélyhoni Jogtudomány* három kötetével tette.³ Bizonyos hiányosságai ellenére e munka megkerülhetetlen *origo* a 19. század közepéig terjedő erdélyi jogtörténet számos fontos kérdésében.

-
- 1 Az újabb irodalomból jelen folyóiratszám tanulmányai mellett vö. többek között NAGY Péter: A Hármaskönyv és Dósa Elek Erdélyhoni jogtudomány című műve. *Jogtörténeti Szemle*, 2015, 17 (2), 34–41. NAGY Péter: Dósa Elek, az elfelejtett jogtudós. *Erdélyi Jogász Magazin*, 2015, 4 (1), 47–52. NAGY Péter: Dósa Elek élete és egyházi munkássága. *Theologiai Szemle*, 2015, 58 (1), 43–49. SOMOGYI Gréta: *Egy marosvásárhelyi jogtudor és politikus, Dósa Elek életéről*. In: PÁL-ANTAL Sándor – SIMON Zsolt (szerk.): A Maros megyei magyarság történetéből 4. Marosvásárhely, Mentor Könyvek, 2016, 199–227. SOMOGYI Gréta: Dósa Elek. Marossszék. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2012, 125, 238–268. Minimumra szorítkozva: P. Szabó, Béla: *Dósa, Elek (1803–1867), Jurist*. In: Österreichisches Biographisches Lexikon ab 1815 (2. überarbeitete Auflage – online) = ÖBL Online-Edition, Lfg. 8 (10.12.2019) DOI:10.1553/0x003b1f36.
 - 2 A korábbi életrajzokra, illetve értékelésekre vö. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái* 2, Budapest, Hornyánszky, 1893, 1027–1030. KONCZ József: *A Maros vásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története 1557–1895*. DÓCZY Örs – VIDA Erika (szerk.). Marosvásárhely, Mentor Könyvek, 2006², 316–334. NAGY Lajos: Igazságügyi szervezeti reformtörekvések az erdélyi jogirodalomban (1830–1848). *Jogtudományi Közlöny*, 1980, 35 (10), 673–683. különösen 674–675. KENYERES Ágnes (szerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon I (A-K)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967, 392–393.
 - 3 Legújabb kiadása: DÓSA Elek: *Erdélyhoni jogtudomány I-III*. Sajtó alá rendezte ROKOLYA Gábor. (Studia Notarialia Hungarica 23). Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó, 2019. Jelen tanulmányban ezen kiadás oldalszámait vesszük alapul. Az eredeti kiadás: *Erdélyhoni jogtudomány, melyet az alkotmányos Erdélyhonban az 1000-dik év olta törvényszerűen költ, s az 1849-dik évig érvényességgel birt törvények és szokások szerint szerkeszte Dósa Elek jogtudor*. Három Könyvben. I. Könyv: Erdélyhoni közjogtan. II. Könyv: Erdélyhoni magánjogtan. III. Könyv: Erdélyhoni Magyar pertan. Kolozsvár, 1861. (A továbbiakban a kötetekre DÓSA 1 i. m., DÓSA 2 i. m., DÓSA 3 i. m. jelöléssel hivatkozom.)

1. Az Erdélyhoni Jogtudomány – pillantás a szász múltba

A katedrójától hosszú időre elzárt, de tudásától és tapasztalataitól meg nem fosztható jogtudós olyan alaplámpát alkotott, amely mindmáig pótolhatatlan. S nem csak az erdélyi magyar és székely jog történetét kutatók számára, hanem haszonnal forgathatják azok is, akik egy kortárs tanú szemével akarják látni az erdélyi szászok 19. századi és azt megelőző jogfejlődését, mind az alkotmányjog, mind a magán-, mind pedig a perjog területén.

Hiszen Dósa egy soknemzetiségű világban élt, tanított és alkotott, tanítványai legalább három anyanyelven beszéltek, és jórészt latin nyelvű tankönyvekből tanultak. 1830 és 1848 között szász ajkú hallgatók sora hallgatta előadásait.⁴ Akár már e miatt is tisztában kellett lennie a „harmadik egyesült nemzet” köz- és magánjoga legfontosabb forrásaival és elveivel.⁵

Fontos szem előtt tartanunk, hogy az *Erdélyhoni jogtudomány* 1861-ben megjelent újabb megfogalmazása idején tulajdonképpen már jogtörténeti munkának

4 „[Marosvásárhelyen] székelte a királyi tábla, amely mellett mintegy 200 jogvégzett ifjú gyakornokoskodott (kancellisták), ezenkívül a református kollégium a nagy hírnévnek örvendő Dósa Elek jogtudós tanárkodása révén központja lett az erdélyi jogtanításnak, és sok ifjút vonzott a városba. A tanuló ifjúság és a kancellisták között sok román és szász nemzetiségű is volt.” BÖZÖDI György: *1848 márciusa Marosvásárhelyen*. In: KOVÁCH Géza (szerk.): *Magyar történetírók Avram Iancuról*. Bukarest, Kriterion, 1972, 79. „A szászok elkülönülő mozgalmának a negyvenes években még egy másik figyelemre méltó jelével is találkozunk. Ez időpontig azok a szász ifjak, akik közpályára szánták magukat, a jogi tanfolyamot a kolozsvári királyi líceumban, vagy később Marosvásárhelyen a híres jogtudóstól, Dósa Elektől tanulták. Most azonban Szebenben egy szász jogakadémia felállítását határozták el, amely 1844-ben meg is nyílt.” JANCSÓ Benedek: *Erdély története*. BÁTRÁNY Attila (szerk.): Budapest, Attraktor, 2008², 237. Lásd még KONCZ i. m. 318. Maguk a szászok is megemlékeznek Dósa tanításának jelentőségéről a szász jogászok számára: „Seine Praxis erwarb der junge Jurist, wenn er in Vasarhely bei Dosza Recht studiert oder am Kollegium in Klausenburg in dasselbe eingeführt war, bei der Tafel in Vasarhely oder unter den Juratoren beim Gubernium und wenn er dann nach langen Subalterndiensten im Heimatsort endlich zur leitenden Stelle kam, Stuhlrichter oder gar Königsrichter wurde, da war in dem behäbigen Sonderleben das Streben nach Fortschritt regelmäßig verloren gegangen.” TEUTSCH, Fr[iedrich]: *Stille Jahre 1805–1830*. In: *Hundert Jahre sächsischer Kämpfe. Zehn Vorträge aus der Geschichte der Siebenbürger Sachsen im letzten Jahrhundert*. Hermannstadt, Verlag von W. Krafft, 1896, 34–35.

5 Közvetlen tapasztalatokat szerezhetett a szászok viszonyairól és törekvéseiről rövid barcasági kormányzósága alatt is, melyről Somogyi Gréta forrásfeltáró kutatásai adnak némi képet. SOMOGYI Gréta: Dósa Elek, a brassó-vidéki kormánybiztos. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2017, 130, 97–120. SOMOGYI Gréta, Dósa Elek, a kormánybiztos. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2016, 129, 548–557.

volt tekinthető.⁶ A szerző kifejezetten az 1848-ig terjedő jogi helyzet ismertetését vállalta és a '48 utáni jogfejlődésre csak bizonyos utalásokat tett, jelezve, hogy az általa leírtak jelentős mértékben módosultak az elmúlt több mint egy évtized alatt. Ilyen tényező volt például az egyesült és nem egyesült nemzetek közötti – Dósa által szerkezeti jelentőséggel bíró – különbségtétel szükségtelenné válása a jogegyenlőség kimondása miatt,⁷ vagy a papi dézsma eltörlése.⁸

1.1. A szászok és a *magnum opus* – első megközelítés

Az 1848 előtti időszak szász anyagi és alaki magánjoga területén viszonylag egyszerűnek volt tekinthető a Dósa által figyelembe veendő források köre, hiszen a szász statútumok még hatályban voltak.⁹ A jogkönyv magánjogi szabályai

6 Maga Dósa is könyve céljaként azt jelöli meg, hogy az által az „egyetemes magyar történelem számára Erdély jogviszonyait jobb időkhöz emlékezetben tartandó adatok szolgáltatassanak.” DÓSA 1 i.m. IV. A munka tételes jogi forrásoként elsősorban a Hármaskönyv, valamint az *Approbatae* és *Complatae Constitutiones*, valamint az *Articuli novellares* azon hatályos anyaga szolgált, amely az 1848-as uniói időpontjában Erdélyben még érvényben volt.

7 „Ennélfogva népnek szokták nevezni Erdély mindazon lakosainak tömegét, kik a törvényhozásban részt vesznek személyesen vagy személyeseik által, s közhivatalok folytathatására is jogigénnyel bírnak. Azonban mivel Erdély ezeken kívüli lakosainak is vannak közjogtudomány körébe tartozó törvények által szabályozott polgárcati jogai s köteleiségei, és azok is hazafiainak neveztetnek (*patriae filij*) az 1791: 19 cikkben: a széles értelemben vett nép képzete alá foglaltathatnak az Erdélyben lakó minden nemzetek, melyek egyesült és nem egyesült nemzetekre (*nationes unitae et non unitae*) osztatnak azon megjegyzéssel, hogy ezeknek jogegyenlősége kimondatván az 1848: 1 cikkben, a következők csak a régiebb jogviszonyok megismertetése végett közöltetnek.” Dósa 1 i. m. 68–69.

8 Az 1848. évi VI. (erdélyi) törvénycikk eltörlte a dézsmakötelezettséget, ennek ellenére Dósa szükségét érezte a kérdés alapos történeti vizsgálatának, az alábbi indokolással: „Mivel ezen törvényekben ígért kárpótlás még nem történt meg, és mivel az bármikor is a dézsmák eltörltetésök előtti törvényszerű állásának szem előtt tartandása mellett történhetik meg helyesen: az annak emlékezetben tartásárolí gondoskodást nemcsak történészeti, hanem jogbiztosítási érdek is tevé mellőzhetetlen köteleességgé.” Dósa 1 i. m. 203.

9 „A szász nemzet azon saját törvénye, melyet Báthori István fejedelem erősített meg 1583-ban ezen cím alatt »Statuta jurium municipalium saxonum in Transilvania«. Ezen a Leop. Dipl. 5 pontjában ujabban is megerősített törvénykönyv osztatott 4 könyvre [...] Ezen könyvön kívül használhatja a szász nemzet azon kérdésekre nézve, melyek abban nincsenek szabályozva, a római törvénytár (*corpus juris roma*) a Stat 1 K. 1 cz. 7 pontjában látható felhagyás szerint, de a H.K. 3 R. 2 cz. 5 § értelmében, csak is honi országos törvényeink sérelme nélkül.” Dósa 1 i. m. 19. Megjegyzendő, hogy a *Statutumok* latin szövegében az idézett helyen nincs kifejezett utalás az országos jognak – a *Tripartitum* felhívott helyén kimondott – elsőbbségére, viszont a német fordításban és az arra alapozó értelmezésekben ez hangsúlyozódik, és valószínűleg szokásjogi alapon elfogadott volt.

kapcsán Dósának viszonylag kevés mondanivalója volt, ebben a tekintetben nem nagyon bocsátkozott részletekbe. Egyetlen kérdéskör tekintetében azonban mélyebben foglalkoznia kellett a szászok magánjogi viszonyaival, mégpedig a „szászok fekvő jószágain” való „birtokolhatási jog” kapcsán.¹⁰ Erről és ennek közjogi vonatkozásairól a későbbiekben részletesebben szólok.

A harmadik, perjogi kötet bírósági szervezeti és eljárásjogi elvei kapcsán azonban Dósa – a forráshelyzet okán – kénytelen volt túlterjeszkedni a szász *Statutumok* szabályozási körén, hiszen az *Approbaták*, a *Compilaták*, valamint a *Diploma Leopoldinum* több olyan újítást hoztak be, amelyek felülírták, illetve kiegészítették a *Statutumok* első könyvében megfogalmazottakat. A szászok királyi tábla ülnökei közül való kizárásának okai,¹¹ a királyi tábla elé vihető szász érintettségű első folyamodású és fellebbezett ügyek,¹² a szász polgárokat érintő tanúskodási privilégiumok¹³ vonatkozásában találunk ilyen fejtegetéseket.

Nem lekicsinyelve a Dósa által a szászok magánjogáról és igazságszolgáltatásba való bekapcsolódásuk lehetőségeiről írottakat, azt jelenthetjük ki, hogy a szászok jogi helyzetével kapcsolatos legizgalmasabb kérdések a szászok közjogi és alkotmányos viszonyaival kapcsolatban kerülnek elő az első és – részben – a második kötetben.

Természetesen jelen keretek között nem minden olyan problémakört, szabályozási területet érinthetünk, amelyeket Dósa a szászok jogi helyzetével kapcsolatban elővett. De néhány kardinálisnak tekinthető pontot mindenképpen közelebről is megvizsgálhatunk.

1.2. A meghatározó történelmi környezet

Előjáróban fontos megjegyeznem, hogy Dósa a szászok történetének azon évtizedeihez kapcsolódóan vázolta fel – természetesen a történelmi előzmények és folyamatok mélyreható elemzésével – az erdélyi szászok jogi helyzetét, mikor a közösség a privilegizált rendi nemzeti létből elindult a nemzeti kisebbséggé válás útján.¹⁴ A folyamat Mária Terézia uralkodása idején kezdődött és jelentősen intenzívebbé vált II. József alatt, midőn a császár gyakorlatilag hatályon kívül helyezte a *Diploma Leopoldinum* rendelkezéseit, és ezzel je-

10 DÓSA 2 i. m. 148–150.

11 DÓSA 3 i. m. 42–43.

12 DÓSA 3 i. m. 45., 68. és 155.

13 DÓSA 3 i. m. 107–109.

14 GÜNDISCH, Konrad: *Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen*. München, Langen Müller, 1998, 124.

lentős mértékben megváltoztatta a szász közösség létkörülményeit.

József törekvései ugyanis a szászok középkorból eredő alkotmányos berendezkedésének teljes átalakítását jelentették.¹⁵ Egyebek mellett például az ún. koncivilitási rendelet (1781) felszámolta a szászok kizárólagos birtoklási és polgársági jogait (*Besitz- und Bürgerrecht*) a Királyföldön, s lehetővé tette, hogy magyarok/székelyek és románok telepedjenek be a szász közösségekbe.¹⁶ Az 1784-es közigazgatási reform a Szász Nemzeti Egyetem (*Sächsische Nationsuniversität*) megszüntetésével felszámolta a szászok öngazgatását és önálló igazságszolgáltatását. Vármegyékbe olvasztotta a szász székeket és vidékeket.¹⁷ A közigazgatás centralizálása érdekében egyesítette az erdélyi és magyar udvari kancelláriát, amit az unió – mármint Magyarország és Erdély uniója – felé tett első lépésként értékelték a kortársak.¹⁸

II. József halála után a szászok bíztak jogaik restaurációjában,¹⁹ amelytől azt remélték, hogy azáltal visszanyerhetik összes régi jogait, mivel eltörlik a Szászföldön életbe léptetett koncivilitást, és ismét csak a szászoknak lesz joguk földbirtokszerzésre és hivatalviselésre a szász területeken, valamint megtartják politikai súlyukat az országgyűlésen.²⁰

Céljaik elérése – a restauráció – érdekében az (1790 decemberében kezdődött) 1790/91-es országgyűlésre küldött képviselőiket arra utasították, hogy tegyenek meg mindent az unió megvalósulása ellen, védjék Erdély és az erdélyi kancellária különállását, követeljék az országgyűlés évenkénti összehívását és a korábbi gyakorlatnak megfelelő nemzetenként való szavazást.

15 A korszak szász küzdelmeire vö. összefoglalóan TEUTSCH, Friedrich: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, 2. Hermannstadt, Verlag von W. Krafft, 1907, 269–328. ZIEGLAUER, Ferdinand: *Die politische Reformbewegung in Siebenbürgen zur Zeit Joseph's und Leopolds II.* Wien, Wilhelm Braumüller, 1881, 14–65. SCHULLER, Fr[iedrich]: *Die Reaktion gegen die Josephinischen Reformen und die Regulation 1790–1805.* In: *Hundert Jahre sächsischer Kämpfe. Zehn Vorträge aus der Geschichte der Siebenbürger Sachsen im letzten Jahrhundert.* Hermannstadt, Verlag von W. Krafft, 1896, 1–26. GÜNDISCH i. m. 124–127. TRÓCSÁNYI Zsolt: *Új etnikai kép, új uralmi rendszer (1711–1770).* In: MAKKAI László – SZÁSZ Zoltán (szerk.): *Erdély története, Második kötet. 1606-tól 1830-ig.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986³, 1101., 1109. és 1111. ARATÓ Endre: *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790–1840 I.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960, 54.

16 TEUTSCH (1907) i. m. 279–280. ZIEGLAUER i. m. 35.

17 ZIEGLAUER i. m. 36. TRÓCSÁNYI i. m. 1101. ARATÓ (1960) i. m. 54.

18 GÜNDISCH i. m. 125. Az ezzel kapcsolatos későbbi, 1790/91-es vitára, amelynek eredménye az 1791. évi VI. törvénycikk lett vö. SCHULLER i. m. 10–12.

19 Erre a korszakra vö. TEUTSCH (1907) i. m. 329–376. GÜNDISCH i. m. 127–130. TRÓCSÁNYI i. m. 1112.

20 SÁRKÖZI i. m. 40.

El akarták érni, hogy a Szász Nemzet belső ügyeibe senki ne szóljon bele, és a rendek közötti vitás ügyekben ne a Gubernium és az országgyűlés, hanem az udvar döntsön.²¹

1790-ben ugyan helyreállt az *Universitas Saxonum* („*Restitution der sächsischen Nation*”²²) és újra elkezdte képviselni a szász érdekeket, a konci-
vilitási rendelet elveit azonban az 1790/91-es országgyűlés fenntartotta, bár a polgárjogra való igényt vagyoni, műveltségi előfeltételekhez, vagy céhbeli tagsághoz kötötte.²³ Ezen az országgyűlésen – a szász képviselők tiltakozása ellenére – eltörölték az ún. *Kuriatvotum* intézményét is,²⁴ így a jövőben már nem volt érvényesíthető a három nemzet egyikének vétőjoga, hanem a küldöttek szavazattöbbsége lett egyedül irányadó az országgyűlés döntéshozatali folyamataiban. A szász képviselők számarányuknál fogva jelentős kisebbségbe kerültek az országgyűlés magyar és székely tagságával szemben.²⁵

A szászok politikai vezető rétege ugyanakkor továbbra is ragaszkodott korábbi alkotmányos helyzetük fenntartásához és alapvető alkotmányos jogaikhoz (*Grundverfassung*), a Királyföldön fennálló tulajdonjogukhoz és kizárólagos polgárjogukhoz. Már az 1790/91-i országgyűlésre készült instrukciókat is történeti érvekkel akarták alátámasztani municipális jogaik sérthetetlenségét, az országgyűlés zárása után pedig – sikertelenségüket nem akarván elfogadni – a harcot az irodalom, tudomány és publicisztika területén folytatták, ami valószínűleg a történeti irodalmi forradalmat idézett elő a szászoknál.²⁶ Helyzetük kon-

21 A szászok programjára vö. ZIEGLAUER i. m. 95–120. SCHULLER i. m. 8. TRÓCSÁNYI i. m. 1113–1115. SÁRKÖZI i. m. 40. és 46. ARATÓ (1960) i. m. 55. ARATÓ Endre: *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983, 28.

22 GÖLLNER, Carl: *Reaktion und Vormärz 1790–1847*. In: GÖLLNER, Carl (Hrsg.): *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*. Erster Band. 12. Jahrhundert bis 1848. Bukarest, Kriterion, 1979, 271.

23 TEUTSCH (1907) i. m. 357–358. és 369. ARATÓ (1960) i. m. 55–56. ARATÓ (1983) i. m. 29.

24 A fogalomra vö. MYSS, Werner (Hrsg.): *Die Siebenbürger Sachsen – Lexikon*. Innsbruck, Kraft, 1993, 365. A kérdés körüli igen heves országgyűlési küzdelmekre vö. ZIEGLAUER i. m. 402–408. Továbbá Vö. MÜLLER, Georg: *Die sächsische Nationsuniversität in Siebenbürgen. Ihre verfassungs- und verwaltungsrechtliche Entwicklung 1224–1876*. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, NF 44, 1927/28, 358–360. TEUTSCH (1907) i. m. 237. és 369.

25 TEUTSCH (1907) i. m. 342., 372–373. GÜNDISCH i. m. 126–127.

26 [GRÄSER, Daniel]: *Der Verfassungszustand der sächsischen Nation in Siebenbürgen, nach ihren verschiedenen Verhältnissen betrachtet, und aus bewährten Urkunden bewiesen*. Hermannstadt, Hochmeister, 1790. [TARTLER, Johann]: *Das Recht des Eigenthums der sächsischen Nation in Siebenbürgen auf dem ihr vor mehr als 600 Jahren von ungarischen Königen verliehenen Grund und Boden, in so weit selbiges, unbeschadet der oberherrschaftlichen Rechte des Landesfürsten, der Nation zusteht, aus diplomatischen*

zerválása érdekében, privilégiumaik igazolásául történeti intenzív kutatásokba kezdtek, történeti dokumentumokhoz nyúltak, röpiratokat szerkesztettek.²⁷ Ezek a dokumentumok mostani vizsgálódásunk szempontjából azért fontosak, mert Dósa nemzedéke is jórészt ezen munkák alapján állva, azt elfogadva, vagy éppen azt cáfolva közelített a szászok közjogi helyzetéhez.

Végeredményben megállapítható, hogy a 18. század végén átélt sokk azt vetítette előre, hogy a szászok elveszítik azt a státuszt, amit korábban a három államalkotó nemzet egyikeként élveztek a rendi államban. Rá kellett döbbsenniük, hogy középkori privilégiumaik hosszú távon már nem lesznek fenntarthatók, és meg kell barátkozniuk az etnikai kisebbség szerepével Erdélyen belül.²⁸ Tulajdonképpen magukra maradtak, hiszen a császári udvar törekvései az erdélyi alkotmány módosítására szintén ez irányba mutattak.²⁹

II. Ferenc uralkodása alatt, a szász történetírók által csendes éveknek („*stille Jahre*”)³⁰ nevezett időszakban a szászokat is érintő átalakulási folyamatok Erdély politikai életében bizonyos értelemben lelassultak, a józsefi reformok utáni restaurációval elért „*status quo*” mindenféle megváltozását a központi kormányzat a cenzúra és rendészeti intézkedések révén igyekezett megakadályozni. Ezt a célt szolgálták az ún. regulációk (*Regulativpunkte*), amelyek

Urkunden und Landesgesetzen erwiesen, und denen auf dem Landtag in Klausenburg versammelten Landesständen vorgelegt, von den Repräsentanten der Nation. Wien, bey Joh. Georg Mösle, 1791. [FRONIUS, Michael]: Über das ausschließende Bürgerrecht der Sachsen in Siebenbürgen auf ihrem Grund und Boden, Von dern Repräsentanten der Nation. Wien, bey Joh. Georg Edlen von Mösle, 1792. [HERRMANN, Georg Michael Gottlieb]: Die Grundverfassungen der Sachsen in Siebenbürgen und ihre Schicksale. Ein Beitrag zur Geschichte der Deutschen ausser Deutschland. Offenbach bei Ulrich Weiß und Carl Ludwig Brede, 1792. EDER, Josephus Carolus: De initiis ivribusque primaevis Saxonvm Transsilvanorvm Commentatio. Viennae, Typis Ignatii Alberti, MDCCXCII. SEIVERT, Johann: Von den Vorrechten und Freiheiten der Sächsischen Nation in Siebenbürgen; nach Maaßgaben des (ihr vom König Andreas II. erteilten Privilegiums) vom Jahr 1224. Siebenbürgische Quartalschrift, 1795, 4, 129–169.

27 Áttekintően lásd BÍRÓ, Annamária: Sächsische Volksschriften um 1790. *Wiener elektronische Beiträge des Instituts für Finno-Ugristik*, 2008/3, 1–14. BÍRÓ Annamária: 1790 körüli szász röpiratok. *Erdélyi Múzeum*, 2008, 70 (1–2), 64–76. ARATÓ (1983) i. m. 28–29.

28 GÜNDISCH i. m. 126.

29 A századforduló korára vö. TEUTSCH (1907) i. m. 376–424.

30 TEUTSCH, Fr[iedrich]: *Stille Jahre 1805–1830*. In: Hundert Jahre sächsischer Kämpfe. Zehn Vorträge aus der Geschichte der Siebenbürger Sachsen im letzten Jahrhundert. Hermannstadt, Verlag von W. Krafft, 1896, 27–62. TEUTSCH (1907) i. m. 424. Részletek TEUTSCH, Friedrich: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk, 3: Von der Zeit der Regulationen bis zur Einführung des Dualismus*. Hermannstadt, W. Krafft, 1910, 3–73.

részben visszaállították a szászok jozefinizmus előtti igazgatási struktúráját, de erős központosítási törekvéseknek és egy szigorúbban ellenőrzött, feszebb adminisztratív szemléletnek alárendelve.³¹

A 18–19. század fordulójának alkotmányjogi eseményei voltak tehát azok, amelyek egészen a század közepéig meghatározták a szászok privilégizált jogi helyzetének sorsát és a Dósa által leírtak eredőjüket ebből a korból nyerték.

Előzetesen megállapíthatjuk, hogy Dósa tulajdonképpen a szászok tradícionális jogi helyzete „restaurálhatatlansága” korának jogi viszonyait mutatta be az *Erdélyhoni jogtudomány* vonatkozó fejezeteiben.

Érdekes viszont, hogy a józsefi sokk után az erdélyi szász politikusokat és jogászokat leginkább foglalkoztató – ma így fogalmazzunk – alkotmányjogi vagy alkotmányos-politikai kérdések közül egyesekkel Dósa alaposabban foglalkozott munkájában, másokkal kapcsolatban feltűnően tartózkodón hallgatott.

2. Dósa és a szászok jogi helyzete

2.1. A szászok jogairól általában

Mielőtt ezen előtérbe állított, vagy éppenséggel nem proponált kérdésekről röviden szót ejtenénk, megemlítendő, hogy Dósa természetesen a szászokat az egyesült nemzetek egyikének tekintette, amely egyesülés – az *Approbatákra* támaszkodva (3 R. 1 cím 1. cikk)³² – szerinte 1630-ban jött létre, s amely egyesülést ő 1848-ig, bizonyos módosulásokkal fennállónak tekintett.³³

31 GÜNDISCH, 127. „Die Regulationen haben die vorhandenen Kräfte zum Teil vernichtet, zum Teil zur Untätigkeit verdammt, so daß daß neue Leben auß anderen Quellen seine Nahrung zog, und der unmittelbare Anftoß von außen kommen mußte.” Eine Folge der Regulationen und im Zusammenhang mit den allgemeinen Verhältnissen hielten die „Stillen Jahre“ ihren Einzug und das Leben schien erloschen.” Vö. TEUTSCH, F[riedrich]: Rede zur Eröffnung der 67. Hauptversammlung des Verein für siebenbürgische Landeskunde: Zerstörung und Aufbau in unserer Geschichte in den letzten 150 Jahre. *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, NF 45, 1929/30, 347. TRÓCSÁNYI i. m. 1123.

32 „Ha valamelyik nemzetnek szabadságában, immunitásiban, privilegiumiban, a szokott és régen bevett rendtartásiban bántódása lenne, requirálván felőle a két nemzetséget, tartozzanak hitek és kötelességek szerént országgyűlésének előtte is defacto mindjárt megtalálni a fejedelmet és tanácsit, a panaszolkodó nemzetségnek megbántódása felől; sőt minden úton és módon a három nemzetség egymásnak ártalommal, segítséggel tartozzék lenni, méltó panaszolkodásokra.” MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár 1000–1895. 1540–1848. évi erdélyi törvények*. Corpus Juris Hungarici. Millenniumi emlékkiadás 3. Budapest, Franklin-Társulat, 1900, 518–519.

33 DÓSA 1 i. m. 69.

Az *Erdélyhoni Jogtudomány* első kötete első részében a jogforrások bemutatása során a helyhatósági törvények között külön kiemeli az 1583-ban megerősített szász Statútumokat („a szász nemzet [...] saját törvénye”-ként aposztrofálva), amelyet a *Diploma Leopoldinum* is megerősített.³⁴ Különös figyelmet szentel utóbb említett jogforrásnak is,³⁵ felsorolva a szászokra vonatkozó, 1693. április 7-kén kelt pótlékdiploma (az ún. *nationalis accorda*) rendelkezéseit,³⁶ amelyek néhány olyan sérelmet orvosoltak, amelyek a szászok számára fontosnak mutatkoztak, és amelyeket az alapdiploma nem rendezett, de utóbb a másik két renddel sikerült ezen kérdésekben egyezséget kötni, és bizonyos kihatással voltak a későbbiekben a szászok egyes jogaira (a katonai állítás egyes részletekérdései, a hétbírák birtokai és vármegyék közötti kapcsolat egyes részletei, bírósági illetékességi kérdések hűtlenség, nagyobb hatalmaskodás és „örzeményi” ügyek esetén stb.).³⁷

A jogforrási részben a vármegyék, székely és szász székek helyhatósági törvényeit *Constitutiones* név alatt szintén a helyi jogforrások közé sorolja, és ezek hatályát a Hármaskönyvnek (III. 2. 5.) a *Diploma Leopoldinum* (3. pont) által is megerősített rendelkezésére vezeti vissza.³⁸

1848 előtti közjogi helyzetből kiindulva az első kötetben külön cikkben szól tehát a magyar és székely melletti harmadik egyesült nemzetről, a szászokról („A szász nemzetről”). A cikkben belül – követve az általa az előzőekben is alkalmazott módszert – a szász nemzetet is testületekre és egyénekre bontva tárgyalja.

Előbb a „szászszékekről, vidékekről és városokról” szólva, a szászok önkormányzati szintjei működésének legfontosabb elveit foglalja össze hat pontban, kiemelve a királybírák és a tanácsok, valamint az *universitas* közigazgatási és igazságszolgáltatási szerepét, a szászok országgyűlési követküldési jogát („[...] csak két követet [...]”), a szabad hivatalnokválasztás jogát, az önkormányzati jogok pillanatnyi „alkotmányellenes” korlátozottságát (amely kérdésre alább külön is kitérek majd), a szász közösség vármegyei területen bírt

34 DÓSA 1 i. m. 67.

35 DÓSA 1 i. m. 48–55.

36 Kiemeli, hogy az „tulajdonképpen három darabból áll, melyek között első maga a földiploma, második a catholica vallás jogigényeit szabályozó és harmadik a szászok sérelmeit orvosló, vagyis a nemzeti accordát megerősítő pótlékdiplomák, melyeknek tekintélyét azon, egyébiránt nagyfontosságú kötelesség elhanyagolását tanúsító körülmény sem csökkentheti, hogy azok a Leopoldinum diploma 1791 és 1838-ban történt megújításai s újabb kiadásai alkalmával mellőztettek.” DÓSA 1 i. m. 53.

37 DÓSA 1 i. m. 54–55.

38 DÓSA 1 i. m. 19.

birtokai problémáját, valamint a saját jogszabályok létét szász perlekedőkre vonatkozóan.³⁹

Majd a szászok egyéni jogait foglalja össze kilenc pontban, hangsúlyozva a szászok adományszerzési jogosultságát, igaz csak a Szászföldön kívül, közhivatal viselési jogukat, szinte teljes igazságszolgáltatási immunitásukat és meghallgatásuk nélküli elítélésük (szász Statútumokból eredő) kizárását, sóvételi jogaikat, postaszolgálati kötelezettségüket.⁴⁰

Bizonyos kritikai él érezhető Dósa soraiban, midőn a törvényhozó hatalomról szóló részben a helyhatósági jogszabályokat alkotó testületek között megemlíti a nemzeti gyűléseket, amelyeket a 16. században a székelyek is tartottak, de aztán ez a gyakorlat megszűnt. Viszont „[a] szász nemzet ma is tart ilyen gyűléseket, s azokon gyakorolja is ezen törvényhozó hatalmát, melytől a magyar és székely nemzetek sincsenek törvény által megfosztva. Ezen nemzeti gyűléseket elmulasztotta a törvényhozás szabályozni, s az által a magyar és székely nemzetekre nézve azoknak elavulását, a szász nemzetre nézve pedig elfajulását lehetségessítette.”⁴¹

Az első kötetben külön foglalkozik – a szászföldi dézsma kérdésével is,⁴² amelynek intézménye jelentős eltérést mutatott volt az Erdély magyar vármegyéiben szedhető dézsmától, s amelyet – mint láttuk – a még mindig fennálló „függő jogi helyzet” miatt látott elemzendőnek.⁴³

2.2. A szászok jogi küzdelmei és Dósa értékelése

Mint hangsúlyoztam, van néhány olyan – a szász nemzeti közösség alapvető jogait érintő – létfontosságúnak is tekinthető kérdéskör, amely érdemes arra, hogy azokkal kapcsolatban Dósa álláspontját részletesebben is megismerjük. Ezen problémakörök kiválasztása tűnhet némileg önkényesnek, de – mint azt a kérdések körül fellángoló küzdelmek mutatják – az bizonyos, hogy a korabeli szászok számára ezek kardinálisak, mindennapi életüket és önértékelésüket érintők voltak és ezért ezekkel Dósának is foglalkoznia kellett több-kevesebb elmélyüléssel.

39 Dósa 1 i. m. 102–104. Utóbbi pontban visszautal a szász bíróságok által figyelembe vendő jogforrásokra: „A CC. 3 R. 13 Cz. 4. cikkében határozottatott, »hogy a szásznemzet közt perlekedőknek minden tekintet és haladék nélkül, a continuus usus, municipale jus és privilegiumok szerint szolgáltassék ki az igazság«”. (CC = Compilatae constitutiones)

40 Dósa 1 i. m. 104–105.

41 Dósa 1 i. m. 136.

42 Dósa 1 i. m. 197–202.

43 Dósa 1 i. m. 203.

2.2.1. Az „alkotmányellenes” regulációk

Már néhány fenti utalásból is látható talán, hogy Dósa teljességre törekedve – igaz röviden – képet kívánt adni a szász önkormányzat működéséről és szászok egyéni jogairól.

Feltűnő azonban, hogy önkormányzati vonatkozásban – a szászok testületeiről értekezvén – mégsem ad(hat) teljes áttekintést, mivel kritikai vénája ebben megakadályozza. A szász öngazgatási szervezet elemzése során ugyanis Dósa az alábbi megjegyzést teszi:

„Ezen testületek gyakorolhatnák mindazon testületi jogokat, melyek a magyarországi vármegyéket s vidékeket s illetőleg a székely székeket is illetik, a mennyiben az 1791: 13 cikk által biztosított a szász nemzet az iránt, hogy nemzeti gyűlése, székei, vidékei, városai, községei mind a hivatalnokok választására, mind közigazgatási, nemzetgazdászati (oconomica) és igazságszolgáltatási kormányzatára nézve törvényszerű és a Leop. dipl. szerinti állapotában meg fog tartatni. Ezen jogokkal azonban most nem él a szász nemzet, politikai élete 1795-, 1797-, és 1805-ben országgyűlésen kívül költ udvari rendeletek által levén szabályozva, melyek a közjogtanban azért nem tárgyalhatók, mivel törvény erejével nem bírnak. Mind azért, mivel nem költék országgyűlésen; mind azért, mivel, a mi még több, az ország törvényeivel ellenkezőket is tartalmazván, a szász nemzet által el sem fogadtathattak volna, a más két nemzet beleegyezése nélkül, a polgári alkotmány közegyetértesseli fentartását parancsoló egyesületi esküből (unionis juramentum) folyó köteleltségnél fogva. Erdély polgári alkotmánya ugyanis a három egyesült nemzet hason szellemű nemzeti szabadságainak öszhangzása alapján nyugodván, az egyik politikai életének átalakításával az egész alkotmány fentartathalósága is nem csak nehezítve, hanem veszélyeztetve is van.”⁴⁴

Dósa gondolatainak megértéséhez tudnunk kell, hogy az általa említett években adta ki a központi kormányzat azokat a rendelkezéseket, (regulációk – *Regulativpunkte*), amelyekkel jelentős mértékben belenyúltak a szász igazgatás önállóságába,⁴⁵ annak ellenére, hogy az 1791. évi XIII. törvénycikk azt irányozta elő, hogy a szász nemzet régi jogi alkotmánya biztosítva lesz a jövőre nézve, és megmaradhat a leopoldi diplomának megfelelő állapotban.⁴⁶

44 DÓSA 1 i. m. 103–104.

45 Szövegük kinyomtatva: SCHULER VON LIBLOY, Friedrich: *Sammlung aller vom Jahre 1795 bis zum Jahr 1805 für die sächsische Nation in Siebenbürgen von allerhöchsten Orten erlassener Regulations-Vorschriften*. Hermannstadt, Verlag Steinhausen, 1861, 30–75.

46 „Ő felsége kegyes beleegyezésével a szász nemzet és annak egyeteme, valamint a szász

A mintegy évtizedre (1795–1805) elnyúló, több lépcsőben megvalósuló szabályozási folyamat⁴⁷ révén a kormányzat – szándékai szerint – bővítette a helyi igazgatási szintek, a közösségek hatáskörét és csökkentette ügyekben a korábban teljhatalmú városi magistratusok befolyását, valamint növelte a falusi közösségek befolyását a közelet szinte minden kérdésében. Az országgyűlési képviselők választását a kerületi gyűlések kezébe adta és lehetővé tette önálló, a vezető városok befolyásától mentes kerületi pénztárak létrehozását.⁴⁸ A rendelkezések feszebbé tették a közpénzek kezelésének szabályait és megkísérelték visszaszorítani a tisztviselői korrupciót.⁴⁹ Jelentős politikai küzdelmek után az említett reformok egy része nem vagy csak részben valósult meg, és az 1805-os regulációkkal tulajdonképpen a „status quo” állt vissza, de a bécsi udvari kancellári korábinál sokkal erősebb gyámkodása és ellenőrzése alatt,⁵⁰ amely tényben egyes értékelők – a pozitív vonások elismerése mellett – már a metternichi abszolutizmus szellemének előre vetülő árnyékát vélik felfedezni.⁵¹

Mégis a regulációk eredményeként megállapítható, hogy új alapokra fektették a gazdasági ügyvitelt, ami egyúttal a legmaradandóbb hatásnak tekintendő.⁵² A regulációk révén a közigazgatási ügyintézés valamennyire

székek és vidékek, szabad királyi városok és kiváltságolt városok közönségei és hatóságai is, úgy a törvénynél fogva őket megillető tisztválasztás, mint a polgári és gazdasági közigazgatás s igazságszolgáltatás tekintetében megmaradnak az ő törvényes és a Lipót-féle hitlevélnek megfelelő állapotukban.” *Magyar Törvénytár 1000–1895. 1540–1848. évi erdélyi törvények.* 515.

47 Részletesen ismerteti, jelentős kritikai éllel TEUTSCH (1907) i. m. 376–425. Emellett a jelentős részben rá támaszkodó újabb irodalomból vö. SCHULLER i. m. 16–19. GÖLLNER (Reaktion) i. m. 272–273. SÁRKÖZI i. m. 62–74.

48 GÖLLNER (Reaktion) i. m. 273.

49 SÁRKÖZI i. m. 62.

50 GÖLLNER (Reaktion) i. m. 273.

51 SÁRKÖZI i. m. 70. Az udvari Kancellária most már beleszólhatott még a falusi költségvetések összeállításába is, ispánt nevezhetett ki az Egyetem élére. Ugyanakkor a magistratusoknak a falvak feletti hatalma újra megszilárdult s a falusi bíróságok hatásköre megszűkölt. TEUTSCH (1907) i. m. 405–407. Még egyértelműbben fogalmaz Teutsch egy másik helyen: „Eine ganze Reihe polizeilicher Vorschriften, die als Fortschritt angesehen werden können, wie die Verbesserung der Verwaltung der öffentlichen Kassen, hat hie und da zum Urteil Anlaß gegeben, es sei die endgültige Regulation von 1805 ein Fortschritt gewesen. Es trifft in Einzelfällen zu, aber es übersieht die Hauptsache, abgesehen davon, daß man über die Ungesetzlichkeit der Verordnungen und die brutale Art ihrer Durhführung nicht hinüberkommt: daß sie die Nation in völlige Abhängigkeit von der Regierung brachte.” TEUTSCH (1929/30) i. m. 345.

52 TEUTSCH (1907) i. m. 405–407.

felgyorsult, visszaszorult a nepotizmus, a tisztviselők helyzetét egyértelműbb szabályokba öntötték, s a korábbi viszonyokhoz képest a városi és falusi köz-nép jobban beleszóllhatott a közügyekbe.⁵³

A regulációk keletkezéstörténete, történeti jelentősége és hatása a szász önkormányzat működésére rendkívül vitatott az irodalomban.⁵⁴ S nem csak a magyar és szász értékelők véleményei között találunk jelentős eltéréseket, hanem a kortárs (19. század első felében hangadó) szász elit tagjai között sem volt egyetértés ezzel kapcsolatban.

Egyes vélemények szerint a rendelkezések jelentős mértékben a szász rendi alkotmány korlátozását jelentették, amelyek a szász eliten belüli ellentétekből fakadó személyes bosszú által indított javaslatokra támaszkodtak, s a konkurens tisztviselők „üldözését” valósították meg a központi kormányzat segítségével. Az 1805-ben végleges formába öntött regulációk pedig hosszú időre megbénították a politikai életet.⁵⁵

Mások olyan szükséges intézkedéseknek tekintették a rendkívül terjedős szabályozásokat⁵⁶, amelyek azért születtek, hogy a szászok között a 18.

53 TEUTSCH (1907) i. m. 396–397. SÁRKÖZI i. m. 71–73.

54 Az eltérő véleményekről a következőkben adott rövid ízelítő mellett vö. SÁRKÖZI i. m. 71–72.

55 „[...] wie so viele meiner Landsleute, fechten die Regulativpunkte vom Jahr 1797 und 1805 an und machen es der sächsischen Nation zum Vorwurf, daß sie sich dieselben, da sie ohne gesetzliche Mitwirkung der Nation verfaßt worden seien, von der Regierung habe aufbringen lassen. Sie fügen diesem Vorwurf noch die Klage bei, daß eben dann diese Regulativpunkte die ursprüngliche Verfassung der Sachsen in Siebenbürgen wesentlich zum Nachtheil freier Volksentwicklung und allgemeiner Volkswohlfaht verändert worden sei. *Transsilvania – Beiblatt zum Siebenbürger Boten*, 1844, nr. 23. (1844.03.19.) 105. Ezt, a regulációkat az abszolutisztikus önkény manifesztumaként kritizáló felfogást követi a modernebb irodalomban a fennebb idézett Friedrich Teutsch mellet, apja Georg Daniel Teutsch is: „Die Verfassungs- und Verwaltungsformen (die „Regulativpunkte“), welche die siebenbürgische Hofkanzlei in Wien der sächsischen Nation gegen das Gesetz vor einem Menschenalter aufocroyirt hatte, wurden mit ihrem beengenden Zwang immer drückender empfunden[...]” TEUTSCH, G[eorg] D[aniel]: *Stephan Ludwig Roth*. In: *Allgemeine Deutsche Biographie* 29, Leipzig, Duncker & Humblot, 1889, 343.

56 „Was nun also die Regulativpunkte anbelangt, so kann ich schon nach dem Vorausgeschickten der Ansicht durchaus nicht beistimmen, als wären dieselben entstanden und gegeben, um die ursprünglichen Freiheiten und Rechte des sächsischen Volkes zu beschränken; vielmehr mögen sie durch häufige Klagen über den Mißbrauch nicht genau bestimmter Freiheiten und Rechte von Seiten Einzelner hervorgerufen, und in dem Sinn und Geist verfaßt worden sein, daß dadurch jenen Freiheiten und Rechten eine zeitgemäßere Richtung und für das Volkwohl heilsamere Anwendung gegeben werde.“ B.: *Briefe aus und über Siebenbürgen XXV. Transsilvania – Beiblatt zum Siebenbürger Boten*, 1844, 23, (1844.03.19.), 106. Ezt az értékelést veszi át a jogtörténész Shuller von

század közepe óta elharapózott (idézve Jakab Eleket) „hivatali visszaéléseket megszüntesse, a nemzeti vagyonnak célszerűtlen kezelését s elpazarlását – a városok, az összes nép és a kormány ellenőrzése által – meggátolja, a nemzet adósságai örvényéből kimentse.”⁵⁷ Ezen vélemények szerint a regulációk megkísérelték megtörni a hivatalnoki elit teljhatalmát, és ki akarták szabadítani a falusi közösségeket a városi *magistratus* nyomasztó gyámkodása alól. Ugyanakkor a rendelkezések végrehajtása során gyakran előjöttek személyes ellenségeskedések, bosszúszándékok és sokszor fennálló jogi normákat is figyelmen kívül hagytak.⁵⁸

Dósa nem foglal állást, de nem is teheti, hiszen a regulációkat nem tekinti hatályos jogszabályoknak. Korábban idézett értékeléséből kitűnően nem azért feddi a szászokat, mert azok elfogadták a központi akaratot és így feladták régi szabadságaik egy részét, hanem azért, mert ezt a másik két nemzet beleegyezése nélkül, nem törvényhozási úton túrték el, nyugodtak bele abba.

Ugyanakkor azt is meg kell említenünk, hogy a későbbi szász történészek felfogása szerint az 1810/11-es országgyűlésen a szász küldöttek kijelentették, hogy „die Nation sei mit dem Bestand der Regulativpunkte zufrieden und der Landtag inartikulierte nun deren Gültigkeit. Sie hatten damit formelle Gestzeskraft erhalten.”⁵⁹ („A nemzet belenyugodott a szabályozási pontok

Libloy is: „Die Regierung suchte durch eine Reihe von 1795–1805 erlassener – freilich auch vielfach widersprechender – Regulationsvorschriften jene mannichfachen Uebelständen abzuhefen und gab dadurch der »gesamten sächsischen Administration« eine veränderte und zwar so sehr gebesserte Grundlage, daß die Nation – mit deren Einvernehmen vorgegagngen war – diese Regulation auch formell auf dem Landtage 1810-11 [...] mit Freude und Dank angenommen sich erklärte.” SCHULER V. LIBLOY, Friedrich: *Siebenbürgische Rechtsgeschichte I*, Hermannstadt, Closius, 1867, 273–274.

- 57 A pozitívabb megközelítéshez csatlakozik tehát 1871-es értékelésében Jakab is. JAKAB Elek: *A királyföldi viszonyok ismertetése 1*, Pest, Heckenast, 1871, 63–64. A puncta regulativa további magyar értékelésére vö. ENDES Miklós: *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története*. Budapest, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, 1935, 320–321.
- 58 GÖLLNER (Reaktion) i. m. 273. Egy korabeli harmadik álláspont is körvonalazódott a szász publicisztikában: „Neben diesen beiden Meinungen macht sich eine dritte geltend, nämlich daß die Regulativpunkte obwohl nicht absolut vollkommen doch eine unsern Verhältnissen und unserer politischen Culturstufe im Ganzen entsprechende Gemeindeordnung seien.” N. N.: Stimmen über die Regulation. *Transsilvania – Beiblatt zum Siebenbürger Boten*, 1845 nr. 102. (1845.12.26.) 429. A vegyes megítélésre vö. N. N.: Ueber unsere Munizipalzustände. *Transsilvania – Beiblatt zum Siebenbürger Boten*, 1845, 6, (1845.01.21), 29–32.
- 59 TEUTSCH (1907) i. m. 407. Ezt elfogadja Sárközi is. Vö. SÁRKÖZI i. m. 70. Schuller meg is nevezi a törvénycikket: „Infolge diser Regulation, die der Landtag 1811 als 61. G.-A. inartikulierte [...]” SCHULLER i. m. 19.

létezésébe, és az országgyűlés inartikulálta azok érvényességét. Így azok formális jogerőre emelkedtek.”)⁶⁰

Ez az állítás talán gyenge lábakon áll, hiszen az országgyűlés jegyzőkönyvében nem találunk erre utalást,⁶¹ és mint látható Dósa is ezzel szögesen ellentétes álláspontot képviselt. Nem tartotta elemzendőnek a regulációk tartalmát, mert nem tartotta érvényeseknek azokat. A kérdés, hogy valóban megtörtént-e a becikkelyezés, ahogy azt az itt olvasható országgyűlési jegyzőkönyvi kivonat sugallja, vagy az – Dósa állítása szerint – elmaradt, egyelőre nyitott kérdésnek tekintendő.

2.2.2. A kizárólagos polgárjog kérdése

A Dósa által többször is előtérbe helyezett másik olyan kérdés, amely alapvetően érintette a szászok jogi helyzetét, a koncivilitás problémája volt,⁶²

60 Ugyanilyen értelemben: „Es war ein Zeichen gebrochener Kraft, als die Sachsen auf dem Landtag 1810/11 erklärten, die Nation sei mit den Regulativpunkten zufrieden und nun der Landtag sie als Gesetz inartikulierte.” TEUTSCH (1929/30) i. m. 346. Az országgyűlésről fontosabb kérdéseiről vö. TRÓCSÁNYI i. m. 1128–1129.

61 „Ennek alkalmatosságával a’ Nemes Szász Nemzet részéről az a’ jelentés tétetett, hogy a’ Deputatio által emlegetett Regulatioja a’ Szász nemzetnek már meg-esett, és a’ most itten lévő Követek mihelyt az általok már megtalált Közönségektől az azon Regulatio szerént való Personalis és Saláriális Státust kezekhez vehetik, leg-ottan a’ Nemes Státusok és Rendek eleibe fogják terjeszteni, hogy az-is inarticuláltassék. Továbbá: ugy nyilatkoztatja-ki magát a’ Nemes Szász Nemzet, hogy azon Regulátion meg-nyugszik ugyan annyiban, a’ mennyiben az a’ Szász Nemzet Diplomaticus Státusával egyeztethető, annyival is inkább, hogy ő Felsege a’ Tisztviselők fizetésének szükséges meg-nagyobbitását méltóztatott meg-igérni, mihelyt az arra kívántató fundus annyira nevedik, de annyiban a’ mennyiben ezen Regulatio által a’ Szász Nemzetnek régi Diplomaticus Státusa csonkulást szenvedett, a’ Szebeni, Segesvári, és Medgyesi Király-Birói Hivatalnak el-enyésztetésével, arra nézve a’ Nemes Rendektül, mint a’ kiknek akár-melyik Nemzet-is a’ maga Diplomaticus Státussában meg-tartani az Eggyesülésből következett köteleessége orvosoltatást kíván a’ fennálló Törvények szerint.” Vö. *Az Erdélyi Nagy Fejedelemség MDCCCIX^{dik} Esztendőről MDCCCekX^{dikre} által-nyújtatott és Sz. Jakab Havának 9^{dik} napjától fogva, Kolosvár várossában folytatva tartatott országos gyűlésének jegyző könyve*. Kolosváronn, Nyomtattatott a’ Réformátus Kollégium’ Betüivel Török István által 1881^{dik} Esztendőben, 44.

62 A koncivilitás elve szembe ment a szászok által képviselt azon nézettel, hogy a szász székekben és kerületekben nekik van kizárólagos polgárjoguk. Ez a kizárólagos polgárjog (das ausschließendes Bürgerrecht) nem volt más a szászok szemében mint jog arra, hogy a szászok „alle anderen Nationsverwandten, in und außer Siebenbürgen, welche nicht ächt- und rechter Deutscher Abkunft sind, von dem Bürgerrechte und Häuser-kauf” kizárhassanak, és a szászok egy „unvermischtes Volk” legyenek és maradhassanak. Vö.

amely szoros összefüggésben állt azzal a kérdéssel, hogy milyen joguk van a szászoknak a *fundus regiushoz*,⁶³ a Királyföldhöz, vagy Dósa megfogalmazása szerint „szászföldhöz.”

A kérdéskör megközelítéséhez tudnunk kell, hogy a 18. század közepén tartott országgyűléseken újólág megerősödtek azok a már a 17. században nagy vitákat kiváltó követelések az erdélyi magyar nemesség részéről, amelyek arra irányultak, hogy beköltözessenek a szász városokba és a nekik esetenként elzálogosított ingatlanokat tulajdonul megszerezzék.⁶⁴ A szászok egy ideig ellen tudtak állni ezen törekvéseknek, de nem tudták utóbb megakadályozni, hogy II. József 1781-ben az „összállam” érdekében, felszámolandó az összes helyi különjogokat, olyan rendeletet adjon ki, amely a szászok „Királyföldre” vonatkozó kizárólagos birtok- és polgárjogának a megszüntetését jelentette, kimondta a koncivilitás elvét, ami által a nem szász származású lakosság egyenjogúvá lett a kiváltságokat addig egyedül élvező szászokkal.⁶⁵ A rendelet a királyföldi románoknak jelentett legtöbbet, mert ez időtől kezdve sok föld került az ő tulajdonukba is.⁶⁶ Ennek nyomán a magyar nemesség is szeretett volna kiváltságai megőrzése mellett birtokokat szerezni a Királyföldön, vagy legalábbis a polgárjogot elnyerni. A szászok viszont vagy egyáltalán nem tartották lehetségesnek, hogy a Szászföldön mások is letelepedjenek⁶⁷ és a

[FRONIUS] i. m. 8. és 11. Teutsch az „das ausschließliche Eigentums- und Bürgerrecht” újbóli megerősítését, az ezzel ellentétes *Approbata*-rendelet eltörlését Sachs von Harteneck érdemének tudja be, mivel a szerinte az 1692-es *Accorda* az ő hatására kodifikálta ezt a kiváltságot a szászok számára. TEUTSCH (1907) i. m. 369.

- 63 Müller-Langenthal a „fundus regius” megjelölés egy tágabb értelmét is felveti (a szászok Királyföldje speciális és közkeletű elnevezése mellett), midőn általánosabb értelemben minden olyan területet ilyennek tekint, amely különleges rendelkezés folytán a királynak alárendelt volt, és amely terület államérdekből ki volt véve a „hűbéreseknak” (Lehensträger) való adományozás alól. MÜLLER-LANGENTHAL, Friedrich: Die geschichtlichen Rechtsgrundlagen der „Sächsischen Nations-Universität” in Siebenbürgen und ihres Vermögens. *Südost-Forschungen*, 1938, 3 (1), 59.
- 64 TEUTSCH (1907) i. m. 113. és 162–164. Korábban az *Approbatá*kban már megteremtették ennek jogszabályi alapjait (lásd alább), de a rendelkezéseket a *Diploma Leopoldinum* hatálytalanította. Ez képezte alapját a szászok későbbi ellenállásának az udvar és magyar nemesség támadásaival szemben. [FRONIUS] i. m. 61–66. és 77–86. Hasonlóan [GRÄSER] i. m. 76–77.
- 65 GÖLLNER, Carl: *Der aufgeklärte Absolutismus 1740–1790*. In: GÖLLNER, Carl (Hrsg.): *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*. Erster Band. 12. Jahrhundert bis 1848. Bukarest, Kriterion, 1979, 261. ZIEGLAUER i. m. 35.
- 66 ARATÓ (1960) i. m. 56.
- 67 Hermann szerint nem kaphat jogokat, aki „nicht ihre Geblüts und Herkommen sey”, és álláspontját középkori oklevelek citálásával támasztja alá, és a szász területek kizárólagos

szászokkal egyenlő jogokat bírjanak vagy a polgári egyenjogúságot csak úgy vélték megengedhetőnek, ha mindenki aláveti magát a szász szokásjognak.⁶⁸

Mint említettem az 1790/91-es országgyűléseken a szászok ragaszkodtak a koncivilitás eltörléséhez és a II. József rendeletei előtti helyzet visszaállításához.⁶⁹ A magyar és a székely rendek azonban nem engedtek, és ellenállásukon megtört a szászok szívós ragaszkodása privilégiumaik teljes restaurálására.⁷⁰

Dósa egyértelműen a 18. század végi törvényben kimondott megközelítésből indul ki: szerinte az erdélyi egyesült nemzetek tagjai „fekvőjük birtokolhatása tekintetében, nem voltak csupán saját nemzetük földére szorítva, egyik nemzet sem rekeszthetvén el az egyesült nemzetbelieket a földéni birtokolhatástól. A birtokolhatási jog ezen kölcsönössége a magyar és székely nemzet között soha sem volt kérdés alá hozva, és csupán a szász nemzet követeli, a más két nemzet tagjaira nézve, kizáró birtoklási jogot (jus exclusivae concivilitatis). Azonban a szász nemzet ezen követelése sem vala megállható.”⁷¹

tulajdonjogából vezeti le más nemzetek kizárását: „Mit diesem vollen Eigentums-Recht der Sachsen auf ihrem Grund und Boden war denn die Befugniß, andere Nationsverwandte von Besitzungen in ihren Städten auszuschliessen, unzertrennlich verbunden.” HERMANN i. m. 24–25. és 93. Szerinte a többi nemzetiség behatása a szászok földjére helyrehozhatatlan károkat okozna, mivel megfosztaná a szászok iparos népét sajátos alkotmányuktól, s olyan rabszolganéppé tenné őket, amely beolvadva más népek tarkaságába elveszítené nemzeti karakterét és kultúráját. HERMANN i. m. 229. Fronius arra utal röpiratában, hogy a jó fejedelmek alatt sem kérdőjelezték meg a szászok jogait: „[...] weder in Ansehung des Eigenthums von Grund und Boden, den sie [die Nation] Besaß, noch in Ansehung des privatierten Bürgerrecht angefochten wurde [...]” [FRONIUS] i. m. 40.

68 „[Die Adeligen] sich ihrer adelichen Prärogativen und Vorzüge in Rücksicht ihres dießfälligen Besitzes völlig begeben, und sich zu gleichen Grundsätzen der Gleichheit und andern engern Verhältnissen der übrigen Sächsischen Bürger bequemen müssen.” [FRONIUS] i. m. 99. Erre utal SÁRKÖZI i. m. 49. Fronius egyébként kifejti, hogy a koncivilitás senkinek nem lenne jó. Vö. [FRONIUS] i. m. 92–99.

69 „Da begegnen wir zunächst jenem Programmpunkte, der sich auf das Recht des Eigenthums der sächsischen Nation auf ihren von ungarischen Königen verliehenen Grund und Boden (Fundus regius = Königsboden) und die damit verbundene »Ausschließung der Concivilität der fremden Nationsverwandten« bezieht.” Az országgyűlési küldötteket utasították, hogy „in dieser Frage auf dem Landtage nicht die Initiative zu ergreifen, sondern abzuwarten, [...] während des Landtages sei dagegen durch Vermittlung des königlichen Commissärs die dringende Bitte an die Krone zu richten, das ausschließende Bürgerrecht wieder herzustellen und die Verordnung, betreffend die Einführung der Concivilität, ausdrücklich aufzuheben.” Vö. ZIEGLAUER i. m. 104–105.

70 ZIEGLAUER i. m. 595. ARATÓ (1983) i. m. 29.

71 DÓSA 2 i. m. 148–149.

Dósa értelmezése szerint az említett 1791. évi XIX. törvénycikkben „nemcsak megengedtetik akármely nemzetbelinek városi jószágok bármely czim alatti szerezhetése s birtokolhatása; hanem még az is rendeltetik, hogy a mely város a nemzetek tagjait ezen jogaik használatában akadályozná, minden külső’ jószágai, s ha azok nem volnának, kiváltsága elvesztésével s a kérdés alatti jószágnak a megsértett személy számára megvásárlásával is büntetessék.”⁷² Dósa tehát egyértelműen törvényellenesnek minősíti a szászok ellentétes törekvéseit, de megjegyzendő, hogy a szankciót megjelenítő rész nem található meg az említett törvénycikkben, nem rekonstruálható Dósa mire hivatkozhat.⁷³

Ellenvéleményét Dósa – a szászokhoz hasonlóan – szintén történeti-filológiai érvekkel is alátámasztja, amelyek részletes elemzésétől jelen keretek között el kell tekintenünk, de aminek lényegét abban foglalhatjuk össze, hogy szerinte a 1224-es *Andreanum* azon – a szászok érvelésében fontos szerepet játszó – rendelkezése, amely megtiltotta az országnagyoknak, nemeseknek, hogy a szászok falvaiból vagy földterületéből maguknak a királytól valamit is igényeljenek, vagyis ott ingatlant szerezzenek,⁷⁴ pusztán azt jelenti, hogy azon

72 DÓSA 2 i. m. 149.

73 A törvénycikk szövege így szól: „[...] fennmarad annak lehetősége, hogy a polgári állású személyek és a polgári renden kívülálló hazafiak [...] nemességet nyerjenek, és hogy miután [...] nemesi fekvő jószágokat is szereztek és eképpen a vármegyékben és székely székekben lakhelyüket felütötték, más magasabb nemesi rendet megillető hivatalokba jussanak, a mint viszont az Appr. Const. III. r. 81. cz. 2. pontjának rendelkezésénél fogva a nemesek és a polgárok közt a polgárság kölcsönös jogát élvezhetik és ezt nekik minden polgári honossági taksa nélkül meg kell engedni.” A latin szöveg szerint: „inter cives mutuo concivilitatis jure gaudere possunt”. Vö. *Magyar Törvénytár 1000–1895. 1540–1848. évi erdélyi törvények.* i. m. 518–519. A hivatkozott *Approbata* rendelkezés: „[...] annak okáért a régi végezesek szerént is újabban communi omnium voto concludáltatott, hogy akármely natióbéli, statusokbéli regnicoláknak szabados házak és örökségeknek vétele, adása, vévése, concambiálása, mind örökaron s mind zálogképen, vagy sellérül vagy megbérlés és alkuvás által az alkuvás szerént lehető akármely időre megengedessék semminemü szin és praetextus, fenyíték vagy egyéb alkalmatosságok által meg ne gátoltassék, a köztök resideálandó egyéb natiobéliek az ő ott való állapotoknak és örökségeknek mivoltok szerént, ők is a városoknak privilegiumival, szabadsággal és minden immunitásával egyaránt élhessenek és semmiben feljebb ne aggraváltassanak.” Uo. 153.

74 *Andreanum* (12) „*Volumus etiam et regia auctoritate praecipimus, ut nullus de iobagionibus nostris villam vel praedium aliquod a regia maiestate audeat postulare, si vero aliquis postulaverit, indulta eis libertate a nobis contradicant.*” DEÉR József: *A szászok jogállása.* In: DEÉR József: *Királyság és nemzet. Tanulmányok 1930-1947.* I. kötet. BÁRÁNY Attila (szerk.): *Historia incognita 1. Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor, 2005, 292.*

„már többé királyi adományzásnak helye nem lehet; a miből azonban, mint csupán a fejedelem adományozhatási jogát korlátozó biztosításból, semmiként sem következtethetni azt, hogy más nemzetbeliek vásár, magánosok közti ajándék, örökösödés, vagy végrendelet következtében falusi fekvő jószágot ne birtokolhatnának [...]”⁷⁵.

Ugyanezen irányba mutat Dósa másik filológizáló érve, amellyel vitatja az *Andreanum* egyik nehezen értelmezhető rendelkezésének⁷⁶ azon korabeli szász interpretációját, ami az idegenek telekvásárlás tilalmát jelentette volna.⁷⁷ Itt a neves göttingai történész August Ludwig Schlözer értelmezését is segítségül hívja.⁷⁸ S végül Dósa szerint „az osztóigazság igényli, hogy a szászföld ne legyen elzárva, birtokolhatási jog tekintetében, a más két nemzet tagjaitól.”⁷⁹ Zárójelben megjegyzendő, hogy Dósa a románokról nem szól, mint ahogy egyébként is kevés figyelmet szentel opusában ennek a nemzetiségnek.

75 DÓSA 2 i. m. 149.

76 *Andreanum* (2) „*nec etiam in comitatu Chybinienſi aliquis audeat comparare pecunia.*” A nehezen értelmezhető mondatot a magyar fordítások „És Szeben megyében ne merjen más valaki pénzt (adót) szedni” (Béli Gábor) vagy „Szeben megyében ne merjen senki pénzt beszedni” jelentés felé interpretálják. Vö. FAZAKAS Zoltán József – FEGYVERESI Zsolt – VERESS Emőd (szerk.): *Források Erdély jogtörténetének a tanulmányozásához*. Kolozsvár, Forum Iuris, 2021, 11. CZIRÁKI 2006, 29. A szász értelmezés azonban az, hogy a privilégium kizárta a tisztségek vásárlásának lehetőségét. Vö. WAGNER, Ernst: *Quellen zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen 1191-1975*. Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens 1. Köln-Wien, Böhlau, 1981². 16. MOLDT, Dirk: Unus sit populus et sub uno iudice [...], Bemerkungen zum „Goldenen Freibrief” der Siebenbürger Sachsen. *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 1999, 22 (2), 206. Ezt az álláspontot elfogadja Blazovich is. Vö. BLAZOVICH László: Az *Andreanum* és az erdélyi szászok az etnikai autonómiák rendszerében a középkori Magyarországon. In: TÓTH Károly (szerk.): *Molnár Imre Emlékkönyv*. Acta Juridica et Politica 65. Szeged, SZTE Állam- és Jogtudományi Kara, 2004, 512.

77 EDER i. m. 107. és 184.

78 Dósa Schlözerre támaszkodva a rendelkezés értelmét abban látja, hogy „a szászföldön régi pénzeknek ujjalkali felcserélésével nyereszkesdni senkinek sem szabad.” DÓSA 2, 150. és 1, 43. SCHLÖZER, A. L.: *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Erstes Stück. Urkunden*. Göttingen, Vandenhoeck-Ruprecht, 1795, 577. Mintha ezen értelmezés felé hajlana G.D. Teutsch is, midőn így interpretál: „Auch soll sich niemand unterstehen, in der Hermannstädter Gau zu des neuen Geldes Wechsel zu erscheinen. TEUTSCH, G[eorg] D[aniel]: *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*. I. Band: Von den ältesten Zeiten bis 1699. Hermannstadt, Verlag von Karfft, 1899³, 28.

79 DÓSA 2 i. m. 150.

2.2.3. A földterület tulajdonjoga

Az előző kérdéskört érintő – a különböző nemzetekhez tartozó történetírók közötti – örök vitatéma az, hogy tulajdonul bírhatták-e az *Andreanum* alapján a szászok az oklevélben nekik juttatott területet. Ahogy más keretek között már kifejtésre került,⁸⁰ II. András oklevelének kétértelmű megfogalmazása mind a „tulajdonjog” léte mellett, mind azzal szemben megenged megfontolásokat. Az arany szabadságlevél ugyanis – mint fentebb láttuk – egyrészt tiltotta a kívülállók, nem szászok földszerzését a szászok földjén, másrészt azonban az ezen tilalommal szembenő esetleges királyi rendelkezések ellen tiltakozási jogot biztosított (Aranybulla 12), ami mégis csak a birtokok adományozási lehetőségének hallgatólagos fenntartását jelezheti.

A szászok mindenestre évszázadokon keresztül saját tulajdonuknak tekintették a nekik biztosított földterületet.

A 18. század közepén a magyar nemesség képviselői egyre többször hangoztatták azon véleményüket, hogy a szászok elődei állami földekre települtek be, és a szabad szász parasztok és a jobbágyok között csupán az a különbség, hogy míg a vármegyei földek a nemességhez, addig a „Királyföld” az államkincstárhoz tartozik. A szász parasztnak tehát az államkincstárnak kell megfizetniük mindazt, amit a nemesség a jobbágyoktól megkövetelt.⁸¹ Az elkövetkező évtizedekben a kincstaróság sok tekintetben úgy kezelte a szászokat, mintha azok valóban az államkincstár jobbágyai lennének.⁸² A szászok természetesen megkíséreltek ellenállni a követeléseknek és privilégiumaikra hivatkozva hangsúlyozták kizárólagos tulajdonjogukat a szász székekben és kerületekben.⁸³

A 18. század végén született röpiratok szellemiségére⁸⁴ támaszkodó régebbi

80 P. SZABÓ Béla: *Az erdélyi szászok arany szabadságlevele (1224) és annak hatása a közösség hetedfélszázados történetére*. In: MEZEY Barna (szerk.): *Az Aranybulla a jogtörténetben*. Budapest, Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, 2022, 205–206.

81 GÖLLNER (Der aufgeklärte) i. m. 257.

82 TEUTSCH (1907) i. m. 144–145. GÖLLNER (Der aufgeklärte) i. m. 259. 1769-ben az államkincstár azzal követeléssel állt elő, hogy a szász városok mutassák be elszámolásukat a kincstárnak. A szász ellenes törekvésekre vö. még MÜLLER-LANGENTHAL i. m. 62.

83 „Der Fundus regius ist ein den Sachsen sub conditionibus in Andreano contentis völlig überlassenes Eigenthum, der königliche Fiscus hat in demselben kein jus territoriale, und die Sachsen erkennen kein anderes dominium in suo fundo, als das dominium Imperantis et sacrae coronae naturale, dem alle anderen Stände und Classen des Landes unterworfen sind.” [TARTLER] i. m. 112–113. Vö. ZIEGLAUER i. m. 104.

84 Hermann például így fogalmaz: „Ihr Gebiet wurde unter dem Titel: Comitatus vel Provincia Cibiniensis, nach seinen Grenzen ausgezeichnet, und ihnen eigentümlich verliehen”. Utóbb dominiumról beszél, a szász Statumokra és fejedelemségi jogszabályokra

és újabb szász történetírók „ausschießliches Eigentumsrecht”-ként,⁸⁵ vagy „volles, echtes, unbeschränktes Eigentum”-ként tekintettek a Királyföldre.⁸⁶ Újabban a magyar történetírás is az egész Szászföldet a szászok közös tulajdonának tekinti.⁸⁷ Ennek az álláspontnak voltak a magyar jogtörténészek között is előzményei, hiszen Wenzel Gusztáv jóval megengedőbbnek látszott a szászok igényeivel szemben, mint a korának egyes magyar történészei.⁸⁸

Dósa megnyilatkozásai ugyanis inkább a 19. század azon magyar történészeinek álláspontjához⁸⁹ tekinthetők ebben a vonatkozásban közelállónak,

hivatkozik, majd az első Habsburg uralkodókban is jogaik elismerőit látja. HERMANN i. m. 12, 26, 178. Megkísérli megerőtleníteni azokat a forráshelyeket, amelyek a szászok földjét kincstári földekként (peculium fisci) jelölik. HERMANN i. m. 215–222. Gräser következetesen feudumnak, szolgáltatások fejében „jure feudali” a szászoknak adottnak tekinti földjüket, és ezért az nem „purum Bonum Camerale”. Kijelenti, hogy „[e]ben daher, und weil der Fundus Saxonicus feudalis naturae war, so ist auch das Jus Patronatus denen Sachsen eben so, wie denen Nobilibus in ihren Bonis von denen Statibus artikulariter zuerkannt worden.” [GRÄSER] i. m. 29. és 33–35.

85 SCHULER VON LIBLOY (1867) i. m. 428.

86 TEUTSCH (1899) i. m. 33. KESSLER, Wolfgang: Universitas Saxonum. Személyi szövetség – csoport autonómia – népcsoport. *Korunk*, 1991, (10), 1263.

87 Vö. MAKKAI László: *Erdély a középkori Magyar Királyságban (896–1526)*. In: MAKKAI László - MÓCSY András (szerk.): *Erdély története. Első kötet. A kezdetektől 1606-ig*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 298. VOGEL Sándor: *A szász autonómia Erdélyben. Provincia*, 2002, (2), 11.

88 Wenzel magánjogi összefoglaló művének vonatkozó megállapításai jól tükrözik a kérdésben való állásfoglalás nehézségeit. Wenzel ugyanis előbb tartózkodóan nyilatkozik, midőn ezt írja: „Erdélyben következő különös jogi természetű fekvő javakra találunk: [...] 2) A szász birtok, mely a szászoknak földén privilégiumaiknak alapján alakult, és a nemzet statutumai által nyert határozott és részletes rendezést.” De azt is írja, hogy „[k]irályi jognak a magyar és erdélyi magánjogban az ország szent koronája azon hatóságát (Jurisdictio Sacrae Regni Coronae) nevezzük, melynél fogva a fennálló összes földbirtokot képviseli, közvetlenül pedig minden magánbirtok alapjául szolgál. Ezen értelemben [...] azon privilégiumok is, melyeknek alapján [...] az erdélyi szászok földén a birtokviszonyok alakultak, a királyi jognak csak kifolyása.” Majd könyve végén egyértelműnek tűnő állásfoglalást tesz: „A szász birtok Erdélyben. A szászok privilégiumainak folytán területök tulajdona a nemzetet illeti, úgy ahogy az egyéni tulajdon itt is, valamint a sz. k. városokban csupán a területnek kifolyása, hogy az egyes birtokosok csak származékos tulajdont bírnak. Ezt a nemzeti statutumok szabályozták.” WENZEL Gusztáv: *A magyar és erdélyi magánjog rendszere*. Buda, 1843, 377. és 507.

89 Diódváralyay érvei szerint a szászok nem bírhatták tulajdonul a nekik átengedett földet, mert akkor nem kellett volna külön rendelkezni az erdők és vizek szabad használatáról, illetve a sótörés lehetőségéről. Vagyis a szászok nem bírtak a föld tulajdonjogából fakadó regálékkal. A szászok földhasználati jogát a római jogi emphyteusishoz hasonlítja. DIÓDVÁRALYAI Gy.: *Az erdélyi szászok köz és magánjoga*. Kolozsvár, Gámán J., 1876, 23-

amely inkább a szászok széleskörű földhasználati jogából indult ki: a szászok a földet nem tulajdonba kapták, hanem használatba, a hasznát élvezhették, de a tulajdonjog a királyé maradt (*bonum coronae*).

A nem nemesi javakról és a fejedelmi adományozási jogról szólva Dósa elismeri ugyan, hogy „a szász földet a nemzet fejedelmi adomány útján szerezte s nyerte meg azt is, hogy annak kebelében többé fejedelmi adományozásnak helye ne lehessen, mint láthatni II. Andrásnak a nemes szász nemzet birtokjoga s nemzeti szabadságai biztosítására adott kiváltságleveléből”, de szóhasználatából az következik, hogy nem tesz egyenlőségjelet az adományozás adott Királyföldre vonatkozó lehetőségének kizárása és a Királyföldön fennálló kizárólagos tulajdonjog közé.⁹⁰

2.2.4. A Márton-napi adó

A szászok kizárólagos tulajdonjogának inkább a tagadása tűnik ki a Dósa által az első kötetben érintett, a szászok által fizetendő, szintén az *Andreanum*ra visszavezetett, de utána jelentős jellegváltozáson átesett „census sancti Martini”-hez kapcsolódó fejtegetésből is: végső formájában ugyanis szerin-

26. és 31-34. Orbán Balázs is így ír a Székelyföld leírásában: „A szászok által megszállott terület az Árpád házból való királyok alatt hűbér volt, azaz a települők annak csak hasznát élvezték; de a tulajdonosi jog kizárólag a koronáé volt, innen a Bonum coronae és a Királyföld elnevezés.” A fejedelmek alatt „a szász mint jövevény és földjének haszonbérlelője, Szent-Márton adót, tizedet fizetett, ingyen szállást adott stb. A Szászföld mindig peculium fiscinek nevezetett, s a fiscus hosszas még most is függőben levő pert kezdett több címen a Királyföld tulajdonjoga iránt.” ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása*. VI. Pest, Ráth Mór, 1868, 16. A legradikálisabban Jakab megy szembe a szászok vonatkozó igényeivel, midőn így ír: „A szászok mint vendégek jöttek be, a király meghatározott szolgálatok mellett adott nekik földet, hogy arról bért – Terragium vagyis évi adót – Census – fizessenek és katonát adjanak; lakói – incolae – nem absolut jogú birtokosai földjüknek, földesur a király, a ki a maga és korona jogát nekik soha át nem adta, nem is adhatta, mert nem adományozható természetű a föld, nem olyan az ő állapotjuk s birtokuk, mint a magyar nemesé, [...] mert nekik a fejedelem, a király először uralkodójuk, másodsor földesuruk, s mint ilyen magát a fiskus által képviselteti, innen a »fiskus Peculiuma« kifejezés; ebből folyólag a Királyföldön a tulajdonossági jog egyedül a királyé, az ott lakóknak csak lakosi – incolatus – örök birtokhasználati – emphyteuticus, usufructarius – joga van, ezért fizettetett a koronának a földhöz való tulajdonjoga elismeréséül a census, a dézma, ezért használták a királyok és fejedelmek szabadon a királyföldi erdőket, legelőket, tavakat stb.” Vö. JAKAB Elek: *A királyföldi viszonyok ismeretése* 2. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1876, 340. Az emphyteuticus jelleget a szászok következetesen tagadták. Vö. [GRÄSER] i. m. 38.

90 DÓSA 2 i. m. 236, 261.

te ez a kötelezettség „a közadón kívül s attól megkülönböztetve kezdett a fiscus által igénybe vétetni s felszedetni is fiscalis olyan jövedelem gyanánt, mely a fejedelmet a szászföld iránti tulajdonosi jogánál fogva, mint földbér (*census*) illeti.”⁹¹

Dósa itt tulajdonképpen elfogadja a 18. század második felében a Habsburg adminisztráció által képviselt álláspontot, amely szerint az idők folyamán a szászok fizetési kötelezettségei között hol nevesített,⁹² hol nem nevével nevezett adót azért kellett a szászoknak fizetniük, mert a szász nemzetet a kormány „kamarai tulajdonnak”⁹³ vélte.

Természetesen az ún. Martinszins lerovási kötelezettségének a jogalapja tekintetében is jelentős eltérések voltak a múltban és léteznek az újabb irodalomban is. A szász történetírók a Márton-napi adót (amit eredetileg az udvari kamarának fizettek egy összegben – „ad lucrum vero nostrae camerae” – pénzváltási haszon fejében⁹⁴) a középkor folyamán a szászok által fizeten-

91 DÓSA 1 i. m. 218.

92 A szászok által különböző címen fizetett adónemek („szokásos” *contributio – census*) megkülönböztethetőségét bizonyítják Oborni 16. századra vonatkozó kutatásai. Vö. OBORNI Teréz: Erdély kincstári bevételei és kiadásai a 16. század végén. *Történelmi Szemle*, 2005, 47 (3–4), 341.

93 „Kammerbesitz” Vö. *Die Siebenbürger Sachsen – Lexikon* i. m. 323. A Martinszins megfizetését I. Lipót 1705-ben elengedte a szászoknak, azt azonban 1721-től az Udvari Kamara ismét követelni kezdte, de a szászok jó ideig ellen tudtak állni a követelésnek, és természetesen továbbra is jelentős adókat fizettek. II. József 1782. december 24-én elrendelte, hogy a szászok a szokásos adóik mellett, nemcsak az *Andreanum* szerinti Martinszins-t fizessék meg a jövőben évente, hanem az is, hogy az 1705 óta elmaradt hátralékot, 387.000 forintot azonnal fizessék meg. Nehezen sikerült elérni, hogy a fizetési kötelezettséget 77 évre osszák el, amivel el lehetett kerülni a szászok teljes gazdasági összeomlását. Az udvar ezen követelését is arra alapozta, hogy a szászok a fiscus tulajdonán élnek. Vö. TEUTSCH (1907) i. m. 284. GÖLLNER (*Der aufgeklärte*) i. m. 262.

94 Hóman a kezdeti időben egy összegben lerovandó pénzváltási váltságnak tekinti az *Andreanum*ra visszavezetett szász fizetési kötelezettséget, ami idővel összeolvadt a *census*szal, amit Szent Mártonkor fizettek. Így a „lucrum camerae” egyenes adóvá alakult át. Vö. HÓMAN Bálint: *Magyar pénztörténet 1000–1325*. Budapest, MTA, 1916, 445. Ez a megközelítés közel áll a Dósa által képviselt állásponthez a *census* Martini történetével kapcsolatban, igaz a fentebb idézettek szerint tovább is lépett ezen: „2. András király 1224-dik évben kelt privilégiuma ezen szavainál fogva »ad lucrum vero nostrae camerae quingentas marcas argenti dare teneantur annuatim,« fizetett a szászföldi lakosság a fejedelmi kincstárba 500 márka ezüstöt évenként, mely adó, felszedetése idejéről, »census Martini« nevet kapott [...] Ennyiből állott három századon keresztül a szászföld adója, mely a 16-ik század folytában subsidium neve alatti fizetésekkel tetemesen öregbítettetni kezdvén, előbb azokkal közadóvá alakult, későbbben pedig a közadón kívül s attól megkülönböztetve [...]” stb. DÓSA 1 i. m. 218.

dő egyedüli rendes adónak tekintették.⁹⁵ Álláspontjuk szerint ez a fizetési kötelezettség a 14–15. század folyamán beleolvadt a királynak fizetendő *census*ba, amit azonban mindvégig királyi/állami rendes és egyenes adóként jelöltek meg és tagadták, hogy azt a szászok bármikor is földbérként lettek volna kötelesek nyújtani.⁹⁶

Ezzel szemben a magyar elemzők jelentősebb része a kötelezettséget kezdetektől a szászok földbérének (*terragium, census*) tekinti, amelyet a szászok a királynak, mint földesuruknak kellett, hogy fizessenek a később megjelenő rendkívüli adók mellett.⁹⁷ Igaz vannak olyan álláspontok is, amelyek

95 [TEUTSCH, Friedrich]: Zur Steuergeschichte der Hermannstädter Provinz im 15. Jahrhundert. *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 1883, 5 (3), 29–30. Schuler von Libloy arról ír, hogy ez a kedvezményes fizetési kötelezettség csak a későbbi hétszéki szászokra vonatkozott, a többi szászok hasonló jellegű kötelezettségei inkább *terragium* jelleggel bírtak, egészen 1464-ig. SCHULER VON LIBLOY (1867) i. m. 266–277. A régebbi apológiákra vö. [TARTLER] i. m. 35–58. részletes történelmi elemzéssel, valamint [GRÄSER] i. m. 38–40.

96 „Die im Privilegio Andreano bedungene 500 Mark sind, nicht titulo Terragii, sondern als eine ordentliche Kontribution von den Sachsen abgeliefert worden.” Vö. [TARTLER] i. m. 112. „[...] es war eine Reichssteuer, die freie Unterthanen dem Könige nicht als ihrem Grundherrn, sondern als ihrem Landesfürsten entrichteten. [...] Die Bestimmung, daß die Reichssteuer »zum Nutzen der königlichen Kammer« entrichtet werde, bezeichnet nicht die Unfreiheit der Ansiedler. Es war nicht ein Grundzins, den sie als Kammer-Bauern oder Erbzinsleute zahlten, sondern ein Kammergewinn, zu dessen Entrichtung auch der Adel verpflichtet war, bis ihn Ludwig I. im 14. Jahrhundert davon befreite.” Vö. GUNESCH, Gustav: *Die Zeit Andreas II. Ein kleiner Beitrag zu einem Handbuch der siebenbürgischen Geschichte in Charakterbildern*. In: Programm des evangelischen Obergymnasium A. B. und der damit verbundenen Lehranstalten zu Bistritz. Zum Schlusse des Schuljahres 1872/73. Bistritz, Filtsch's Erben, 1873, 27–28.

97 Többek között: „[...] az egész nép fizette a nekik adományozott föld fejében az uralkodó által megállapított évi bért (*terragium*).” Vö. DEÉR József: Állam és nemzetiség a régi Magyarországon. *Hitel*, 1943, 8 (3), 141. „A bevándorló szászok királyi földre telepedtek, földesuruk a király volt, akinek, miként a magyarországi szabad királyi városok is tették, földbér fejében évi *census*t fizették. Ezt a *census*t rendszerint Szent Márton napján rótták le, ezért Márton-napi adónak (*census Sancti Martini*) is nevezték.” Vö. EMBER Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig*. Budapest, Budapest-Intézet, 1946, 463. Hasonló értelemben EMBER Győző: A magyar királyi kamara pénzügyi bevételei és kiadásai 1555–1562. *Századok*, 1982, 106 (3), 507. Többek mellett ezen álláspontot képviselték és képviselik továbbá: JAKAB (1876) i. m. 340. TIMON Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére Budapest, 1903, 242. Oborni, igaz a 16. század vonatkozásában a „[...] királyi földért fizetett Szent Márton napi *census*”-t említi. Vö. OBORNI Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552–1556. (Fons Könyvek 1.) Budapest, Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2002, 102.

az egyébként fizetendő földadó és a Márton-napi adó közé nem tesznek egyenlőségjelet.⁹⁸

Dósa, mint láttuk, egyértelműen fogalmaz, igaz nem a kezdetektől, hanem hosszabb fejlődés eredményeként tekinti a „Census sancti Martini”-t földadónak.

2.3. A Dósa által nem, illetve nem részletekbe menően érintett kérdések

Természetesen jelen keretek között nem térhetünk ki minden részletre, Dósa szászok jogaival kapcsolatos valamennyi megnyilatkozására.

Mindenesetre feltűnő, hogy van néhány olyan fontos, a szászok jogi viszonyait érintő problémakör, amelyről Dósa nem, vagy csak nagyon tartózkodón nyilatkozik munkájában: ilyen a szászok unióhoz való viszonyulása, a nyelvkérdés, illetve az ún. *Kuriatvotum* kérdése. Az elsővel kapcsolatban semmit nem találni Dósa opusában, a nyelvkérdés a hivatali nyelvhasználattal kapcsolatos jogszabályismertetésként kerül elő, míg az utolsó kérdésben Dósa csak a személyenkénti szavazás lehetőségét látszik ismerni.

Megjegyzendő, hogy mindhárom kérdés heves küzdelmek tárgya volt a 18. század végi „restaurációs” országgyűléseken és megoldatlanságuk, illetve a kialakult helyzettel való elégedetlenség évtizedekre elnehezítette Erdély nemzetiségeinek viszonyát.

Ami az unió eszméjét illeti, azt mindenképpen megállapíthatjuk, hogy a szászok II. József ebbe az irányba tett lépései óta kifejezetten ellene voltak a Magyar Királyság és az Erdélyi Nagyfejedelemség egyesülésének, uniójának. Ezt igazolják a restaurációs folyamatok során az országgyűlési utasításokban megfogalmazottak.⁹⁹

Dósa megélte ugyan az 1848-as uniós törvények körüli politikai küzdelmeket, de művének megírása idején a kérdésnek – a politikai viszonyok miatt – nem lehetett aktualitása. Talán ezért nem is foglalkozott mélyebben a kérdéssel.

A nyelvkérdés II. József nyelvrendeletének visszavonásával került előtérbe az uralkodását követő erdélyi országgyűlési küzdelmekben.¹⁰⁰ Az 1791. évi

98 MAKKAI i. m. 300. nem foglal állást abban, hogy az *Andreanum* után ez lett volna a szászok egyetlen adókötelezettsége, de sejteti, hogy a szászoknak más – föld után fizetendő – adói is voltak. Hasonlóan közelíti a kérdést KRISTÓ Gyula: *A korai feudalizmus (1116–1241)*. In: PACH Zsigmond Pál (szerk.): *Magyarország története 1/2*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984, 1246. Blazovich egyértelműen abból indul ki, hogy a Márton napi adó mellett a szászok terragiumot is fizettek. Vö. BLAZOVICH i. m. 515.

99 SCHULLER i. m. 10–12.

100 SÁRKÖZI i. m. 44–45. TEUTSCH (1907) i. m. 355–357.

XXXI. törvénycikk elfogadásával a magyar nyelv használata lett általánossá a vármegyei nemesség és a székelység körében, míg a latin nyelvet kellett használni az udvari kamara, a gubernium és a főhadparancsnokság irányában. Bár a törvény erről nem rendelkezik, a szászok között a német nyelv használata maradt érvényben.¹⁰¹ A szászok a reformkorban kísérleteket tettek arra, hogy a latin helyett a német fogadtassék el, a törvényeket német nyelven is fogalmazzák meg, és a központi hivatalokat kötelezzék arra, hogy a szászokkal németül levelezzenek, valamint kötelezzék a törvényhatóságokat német nyelvű levelek elfogadására.¹⁰²

Dósa a nyelvkérdéssel kapcsolatban kifejti, hogy „a nyelv csak az újabb időkben kezdett a törvényhozás figyelmére mélttatni s törvénytárunkba csupán két törvénycikkre található, melyek azt szabályozni megkísérették.” Az első jogszabály, az 1791. évi XXXI. törvénycikk kapcsán így ír: „Jellemzőleg feltűnő, hogy ezen törvénycikkben nem tétetett a szász nemzetről említés, mely ezen elhallgattatásnál fogva megmaradót azon szokás birtokában, mely szerint kebelbeli minden ügyeit, a felséges udvarral s főhadvezérséggeli levelezéseit német nyelven folytatta, a főkormányzékkel latin nyelven, a magyar s székelyföldi törvényhatóságokkal pedig hol latin s hol magyar nyelven levelezett.”¹⁰³ A másik reformkori jogszabály, az 1846/47. évi I. törvénycikk kapcsán pedig azt emeli ki a szászok vonatkozásában, hogy az uralkodó gondoskodni fog a magyar nyelvű törvények németre fordításáról a szászok belső használatára,¹⁰⁴ a szász törvényhatóságok és bíróságok a német nyelvet használhatják¹⁰⁵ és a szászok a külső levelezésükben továbbra is az eddigi szokások szerint járhatnak el.¹⁰⁶

101 SÁRKÖZI i. m. 45–46. SCHULLER i. m. 13. Hogy ez mennyire vezethető vissza az uralkodó döntésére az kérdéses lehet. Mindenesetre az említett szerzők által az irodalomban kifejtett álláspont „jogforrási” megerősítése nem fellelhető. Abból indulhatunk ki, hogy mivel a törvénycikk nem szól a német nyelvről, ez hallgatólagosan a korábbi állapot fenntartásának elfogadását jelenthette.

102 ARATÓ (1960) i. m. 163–164.

103 Dósa 1 i. m. 108. Ez a megközelítés, ma is elfogadott, mint fentebb láthattuk.

104 „A törvények ezentúl magyarul szerkesztetnek, egyébiránt ő felsége gondoskodni méltóztatik, hogy azoknak a szász törvényhatóságok nemzeti nyelvökre közhatósági felügyelet alatt eszközlendő fordítása azon törvényhatóságok kebelbeli használatára, az országgyűlési törvénycikkekkel együtt a királyi főkormány utján, annak idejében átküldessék.” Dósa 1 i. m. 108–109.

105 „Minden törvényhatóság, valamint minden törvényszék és polgári közhatóság mind tárgyalásaiban, mind tudósításaiban és jegyzőkönyvei szerkesztésében és kiadványaiban, a magyar és székelynemzet kebelében magyar, a szásznemzet kebelében pedig német nyelvet alkalmazandó.” Dósa 1 i. m. 109.

106 „A szásznemzet a többi törvényhatóságokkali levelezéseiben továbbra is az 1791-ik évi

Végül az ún. *Kuriatvotum* intézményével kapcsolatosan abból indulhatunk ki, hogy a szászok nagy veszteségként élték meg, hogy az 1790-es országgyűlésen megfogalmazott proposícióik ellenére, amelyben követelték, hogy a törvényhozásban a régi rendet fenntartva maradjon meg a három „nemzet” egyenlősége,¹⁰⁷ s hogy a szavazás az eddigi szokásnak megfelelően „nemzetek” szerint történjék,¹⁰⁸ az 1791. évi XI. törvénycikk megreformálta az országgyűlés működési rendjét,¹⁰⁹ és elvetette a szászok kívánalmait.¹¹⁰

31-dik törvénycikk alkotása olta gyakorlott szokásban hagyatik.” Vö. Dósa 1 i. m. 109.
107 Az 1790-es évek országgyűlési csatározásaiban képviselt szász álláspontot Zieglauer így foglalta össze: „Man möge es als zweifellos ansehen, daß in Landesangelegenheiten jede Nation eine Stimme führe und die Abstimmung stets nach nationalen Curien und nie nach Köpfen vorzunehmen sei. Sollte sich der Fall ereignen, daß die drei Nationen über einen Verhandlungsgegenstand ihre Einigung nicht zu erzielen vermögen, so dürfe in keinem Falle die Majorisirung einer Curie, d. h. einer Nation durch die beiden andern stattfinden. Sind die Voten der Nationen nicht übereinstimmend, so könne kein giltiger Landtagsbeschuß zu Stande kommen, sondern die Entscheidung müsse im Angesichte eines solchen Zwiespaltes der Krone zufallen.” Vö. ZIEGLAUER i. m. 102.

108 SÁRKÖZI i. m. 48. TEUTSCH (1907) i. m. 347.

109 „[...] a melyeket, valamint a törvénynél fogva az országgyűlésre utalt más tárgyakat különben II. Ulászló 2-ik decretumának 25-ik cikkelye s az ettől fogva századokon át divó gyakorlat értelmében, az egyesek szavazataiból kikerülő szótöbbséggel döntenek el, a mely szavazatokat az ítélőmesterek szoktak beszédni: de a karoknak és rendeknek a felséges udvar elébe terjesztendő jelentéséhez az ellenkező nézetten levő pártnak a véleménye hozzá csatolandó. Minthogy pedig a három nemzetbeli karokat és rendeket az egység szoros köteléke fűzi össze, az egység az országgyűlési ügyek tárgyalására nézve határozottan megkivánja a következőket:

1. hogy az alkotmányt és a kormányformát mindnyájan sértetlenül tiszteletben tartsák;
2. hogy egyik nemzet a másikat az ő jogaikban, kiváltságaiban és jóváhagyott külön törvényeiben vallásra és személyre való tekintet nélkül megtartsa, sőt, hogy mindenki bármely egyes egyénnek az elnyomását is meggátolja.” Vö. *Magyar Törvénytár 1000–1895. 1540–1848. évi erdélyi törvények.* 49–51. A törvény körüli küzdelmekre Vö. TEUTSCH (1907) i. m. 344–349. SCHULLER i. m. 13–14.

110 A törvény elfogadása ellenére a szászok egészen 1792 végéig megpróbálták elérni az uralkodónál, hogy a régi szavazási rend fennmaradjon, de elérni csak annyit tudtak, hogy biztosították számukra a hátrányos országgyűlési határozatok esetében a nemzeti pecsét megtagadásának a jogát, ami azonban csak kevésbé emlékeztetett régi lehetőségeikre: „Für den schmerzlichen Verlust des Curiatvotums bot es nur einen schwachen Trost und hinfülligen Ersatz, daß den Sachsen die Möglichkeit gegeben schien, sich in Zukunft durch Verweigerung des National-Siegels gegen die Vergewaltigung der Nation durch die erdrückende magyarische Mehrheit des Landtages zu schützen und zu sichern. Nach dem Falle des Curiatvotums glich das Recht der Siegelverweigerung doch nur einer Form, aus der die Seele gewichen war [...]” Vö. ZIEGLAUER i. m. 595–596.

Dósa az országgyűlési szavazás módja kapcsán a hatályos gyakorlat igazolása érdekében bizonyos jogtörténeti fejtegetésekbe bocsátkozik a kérdéssel összefüggésben, midőn azt írja: „A szózatoltatás következő renddel történik: előbb a királyi hivatalosok, a kik közé számláltatnak a királyi tábla, a főtisztek, azután a vármegyék, székely székek, magyarvidékek, szászszékek s vidékek, szabad királyi s kiváltságolt mezővárosok követei szólíttatnak fel a szózatadásra. Az ítélmesterek által beszédetni szokott szózat egyenként adatik ki (individualia suffragia) a II. Ulászló 2. V. 25 cz. és a százados szokás szerint. Azonban a többség határozatával ellenkező vélemény is, az illetők kívánságára, a felséghez küldendő felterjesztés mellé csatolatik (1791: 11 cz. 2 p.)”¹¹¹

A Dósa által az 1791. évi XI. törvénycikkből kritika nélkül átvett „százados szokás”-ra („usumque inde a seculis vigentem deciduntur”) való utalás valószínűleg figyelmen kívül hagyja a fejedelemtörvénykorban ténylegesen érvényesülő szavazási rendet.¹¹² A liberálisnak tekinthető Dósa jogtörténeti kérdések iránti érdeklődésének határai ebben a kérdésben egyértelműen megmutatkoznak. Annak ellenére így van, hogy könyvében – jellegénél fogva – alaposan el kellett merülnie a múlt jogi világában.¹¹³

Dósa egész könyvében végigvonulni látszik az az önuralom, amely révén tartózkodni kíván az állásfoglalástól a politikai szempontból „rázós” kérdésekben. Ez a tartózkodás talán arra vezethető vissza, hogy a könyv mögött Dósa, a

111 DÓSA 1 i. m. 130.

112 A modern szász történetírók szerint a gyakorlat, hogy az országgyűlés döntéseit mindhárom nemzetnek meg kell szavaznia, vagyis, hogy a nemzeteknek vétőjoga van, a 16. század közepén alakult ki, bár már ekkoriban is voltak törekvések arra, hogy két nemzet egyetértése elég legyen a határozathozatalhoz. Ennek legkirívóbb példája éppen 1653/54-es országgyűlés volt, ahol a magyar és székely rendek a szászok tiltakozása ellenére vitték keresztül és foglaltatták bele az *Approbaták*ba annak lehetőségét, hogy a magyar nemeseknek joguk van házakat vásárolni a szász városokban, illetve, hogy a szász polgárok a fejedelmi tábla elé idézhetőek lehessenek. MÜLLER i. m. 359. Vö. még HÖCHSMANN, Johannes: Der Streit über die Konzivilität. *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, 1901/02, NF. 30, 79–94. TEUTSCH (1907) i. m. 237. A magyar irodalomban is elfogadott a nemzetenkénti szavazás ténye, igaz a vétőjogot inkább nem hangsúlyozzák. A fejedelemtörvénykorra utalva Csizmadia így ír az 1791-es reformmal kapcsolatban: „Míg tehát a nemzeti fejedelmi korban a nemzetek kollektíve adták szavazatukat, itt törvényhatóságoként folyik a szavazás.” Vö. CSIZMADIA Andor: Generalis congregatiók és a diéták Erdélyben. *Jogtudományi Közöny*, 1980, 35 (10), 635. Ugyanebben az értelemben ír röviden EGYED Ákos: *Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése*. Marosvásárhely, 2001, 10–11. és KISTELEKI Károly: *Az Erdélyi fejedelemség államszervezete*. In: VERESS Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, Forum Iuris, 2018, 206.

113 Egészen bravúrosan tette ezt az itt most közelebről nem vizsgált „szászföldi dézma” történeti szálainak felfejtése során. DÓSA 1 i. m. 197–202.

jogtudós, a jogi érvekkel dolgozó szerző áll, s nem a politikus. Ezért egyes kérdésekben megfelelően távolságtartónak látszik, s nem jeleníti meg saját személyes véleményét. Mint élettörténete mutatja, ennek kifejtésére más fórumokat látott alkalmasnak, igaz ezen fórumokon – jelen tudásunk szerint – a szászok jogairól önmagában kialakított kép nem játszott kitüntetett szerepet.